

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete

Grundnivå

Inkludering och delaktighet

Pedagogers agerande, samtal och förhållningssätt kring lekar och aktiviteter i förskolan.

Inclusion and participation - Preschool teacher's actions, thoughts and attitudes towards teacher initiated activities and play activities in Preschool.

Författare: Annelie Stenberg & Caroline Stor

Handledare: Veronica Semelius Granevald

Examinator: Stina Jeffner

Ämne/huvudområde: Pedagogiskt arbete

Kurskod: PG2062

Poäng: 15 hp

Examinationsdatum: 2019-01-18

Vid Högskolan Dalarna finns möjlighet att publicera examensarbetet i fulltext i DiVA. Publiceringen sker open access, vilket innebär att arbetet blir fritt tillgängligt att läsa och ladda ned på nätet. Därmed ökar spridningen och synligheten av examensarbetet.

Open access är på väg att bli norm för att sprida vetenskaplig information på nätet. Högskolan Dalarna rekommenderar såväl forskare som studenter att publicera sina arbeten open access.

Jag/vi medger publicering i fulltext (fritt tillgänglig på nätet, open access):

Ja

Nej

Abstract:

Previous studies show that a mutual understanding and mutual definitions of what inclusion and participation mean are important to have as a teacher. If children are excluded it could lead to impaired mental health and education difficulties later in life. The purpose of this study was mainly to find which tools preschool teachers can use to make inclusion and participation possible for all children regardless of their personal experiences, backgrounds and prerequisites. By interviewing educators and observing them while interacting with children these tools could be found. In total twelve different tools were used to make inclusion and participation possible. The most common tools used were a democratic attitude, teamwork, verbal communication, body language, gestures and physical changes in the environment. The main contribution this study was able to bring in a preschool context was definitions of which tools to use and a specific attitude necessary to have as a teacher to make inclusion and participation possible for all children.

Nyckelord: Förskola, Inkludering, Delaktighet, Pedagogik, Verktyg, Strategier, Lek, Aktiviteter, Förhållningssätt, Preschool, Inclusion, Participation.

Förord

Vårt examensarbete hade aldrig kunnat genomföras utan de pedagoger och barn som deltog i studien. Därför vill vi tacka er för att ni tog er tiden att bjuda in oss mitt i förskolans hektiska verksamhet. Vi tackar er även för de kunskaper vi fått genom att få observera och intervjua er. Dessa kunskaper kommer vi för alltid att ha nytta av som framtida pedagoger i förskolan.

Vi vill även tacka vår handledare Veronica som utmanat oss, stöttat oss och uppmuntrat oss att skapa ett arbete på en nivå som vi idag känner oss stolta över. Med dina nya perspektiv och infallsvinklar kunde vi få en djupare förståelse för arbetet och komma fram till ett betydligt mer intressant resultat.

Avslutningsvis vill vi tacka våra nära och kära för den stöttning vi fått i genomförandet av arbetet och för alla uppmuntrande ord som motiverat oss att genomföra studien på ett så lustfyllt sätt som möjligt.

Tack!

Annelie Stenberg & Caroline Stor

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
2. Syfte och frågeställningar	6
3. Definition av begrepp	7
3.1. Inkludering	7
3.2. Exkludering	8
3.3. Delaktighet	8
4. Tidigare forskning och bakgrund	10
4.1. Delaktighet och inkludering i en förskolekontext	10
4.2. Strategier, verktyg och förhållningssätt	11
4.3. Organisatoriska förutsättningar och arbetslagets kompetens	12
5. Teoretisk utgångspunkt	13
5.1. Det demokratiska deltagarperspektivet	13
6. Metod	14
6.1. Förberedelser och insamling av material	14
6.2. Genomförande	15
6.2.1. Observation	15
6.2.2. Intervju	16
6.3. Bearbetning av insamlat material	16
6.4. Urval	17
6.4.1. Presentation av pedagoger	17
7. Etiska ställningstaganden	17
7.1. Forskningsetiska krav	17
8. Resultat och analys	19
8.1. Tabeller av resultatet	19
8.1.1. Tolv verktyg	19
8.1.2. Fem observationer av barninitierade lekar	20
8.1.3. Fem observationer av lärarledda aktiviteter	21
8.1.4. Fem intervjuer	22
8.2. Verktyg	23
8.2.1. Demokratiskt förhållningssätt	23
8.2.2. Arbetslag	25
8.2.3. Fysisk förändring i miljön	26
8.2.4. Samtal	28
8.2.5. Kroppsspråk och gester	29

8.2.6. Estetiska verktyg	31
8.2.7. Bilder	32
8.2.8. Tecken	33
8.2.9. Böcker	34
8.2.10. Digitalt verktyg	34
8.2.11. Tekniskt verktyg	36
8.2.12. Extern kompetens	37
8.2.13. Exkludering	38
8.3. Pedagogernas definition av begreppen delaktighet och inkludering	39
8.4. Sammanfattande slutanalys - återkoppling till studiens syfte och frågeställningar	40
9. Diskussion	42
9.1. Inkludering och delaktighet	42
9.2. Verktyg som kan skapa inkludering och delaktighet	42
9.3. Demokratiskt förhållningssätt	43
9.4. Pedagogens kompetens	44
9.5. Pedagogens varierade möjligheter att tillämpa verktyg i aktiviteter och lekar	45
9.6. Metoddiskussion	46
10. Avslutande slutsatser	47
11. Förslag på vidare forskning	48
12. Källförteckning	49
Bilagor	52
Bilaga 1	52
Bilaga 2	58

1. Inledning

Förskolans arbetslag har ett ansvar att ge alla barn det stöd som behövs för bästa möjliga utveckling oavsett barnets förutsättningar och behov (Skolverket, 2016, s. 5). Enligt den nya läroplanen som träder i kraft 1 juli 2019 ska alla barn ha rätt till inflytande i verksamheten och känna delaktighet i den (Skolverket, 2018, s.16). En nationell mätning har genomförts för att se hur många barn och personal som går i förskolan (Skolverket, 2017, s. 4; Skolverket, 2018). Mätningen visar att barnantal-siffrorna minskat och gett bättre teoretiska möjligheter för barnen att synas i verksamheten (a.a.). Något som dock har uppmärksammats under fältstudier på våra verksamhetsförlagda utbildningar är att hela barngruppen sällan får rättvisa möjligheter till inkludering och delaktighet i lekar och aktiviteter på förskolan. Risken finns att varje enskilt barn i förskolan inte får det stöd som de behöver i verksamheten om våra tolkningar stämmer. Vid de tillfällen barn inte känner att de tillhör en grupp skapas en risk att barnet upplever känslor av utanförskap, ensamhet och utsatthet som kan leda till negativa konsekvenser som försämrade skolresultat, försämrad hälsa och bristande motivation till att delta i undervisningen (Jonsdottir, 2007, s. 17, 164; Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2017). Blir barnet däremot inkluderad och delaktig utvecklas en god hälsa, problemlösningsförmåga samt social kompetens som är viktigt för barnets framtid (Melin, 2009, s. 5). Det krävs en god kompetens hos personalen för att kunna hantera stora barngrupper och se till att alla barn blir delaktiga i verksamheten (Rosenqvist, 2014, s. 60). Skolinspektionen (2018, s. 45) har genomfört en granskning kring hur delaktighet skapas i undervisningen och den visar att en gemensam förståelse för begrepp är viktigt för att kunna skapa delaktighet, men att en gemensam förståelse inte alltid finns. Det kan vara svårt att skilja på begrepp som inkludering, delaktighet och inflytande, men det är viktigt att göra det då olika aspekter kan lyftas och synliggöras om de skiljs åt både teoretiskt och praktiskt i en förskolekontext (Engdahl, 2014, s. 165). En fråga som uppstått hos oss är därför vilken förståelse och kompetens olika arbetslag har kring barns inkludering och delaktighet i förskolans verksamhet oavsett hur barngrupperna ser ut. Därför har vi försökt ta reda på hur pedagoger, utbildade och outbildade, agerar och samtalar kring hur alla barn ska kunna inkluderas och få möjlighet till delaktighet i förskolans verksamhet. Förhoppningen är att personal på förskolan, genom denna studie, ska få en djupare förståelse för vilka verktyg som kan användas i verksamheten för att skapa inkludering och delaktighet till alla barn i lekar och aktiviteter oavsett barns förutsättningar och behov.

2. Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att synliggöra och tolka hur pedagoger agerar och samtalar kring barns möjlighet till inkludering och delaktighet i barninitierade lekar och lärarledda aktiviteter på förskolan. Syftet är även att synliggöra vilket eller vilka verktyg som används för att skapa inkludering och delaktighet för alla barn oavsett förutsättningar och behov.

För att syftet ska kunna uppnås har vi utgått från följande frågeställningar under studien:

- * Inkluderar och skapar pedagogerna delaktighet för alla barn i barninitierade lekar och lärarledda aktiviteter i förskolans verksamhet? Vilket/vilka verktyg använder de sig av?
- * Hur reflekterar och samtalar pedagoger om alla barns möjlighet till inkludering och delaktighet i barninitierade lekar och lärarledda aktiviteter på förskolan?
- * Stämmer pedagogens reflektioner och samtal kring barns inkludering och delaktighet överens med hur pedagogen agerar i praktiken?

3. Definition av begrepp

Vi har valt ut centrala begrepp som återkommer ett flertal gånger i studien. Dessa har tolkats och definierats i en förskolekontext för att resultatet och analysen lättare ska kunna förstås.

3.1. Inkludering

Enligt den Specialpedagogiska skolmyndigheten beskrivs inkludering som ett sätt att ta vara på alla människors olikheter och stärka allas rättigheter och lika värde genom en demokratisk värdegrund (Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2017). Inkludering innebär att alla individer ska behandlas likvärdigt och sättet denna mångfald av individer bemöts på är en ständigt pågående process (a.a.). Inkludering i en förskolekontext innebär att pedagogerna ska sträva efter att alla barn aktivt ska delta i verksamheten, uppleva gemenskap och få en likvärdig utbildning (a.a.). Begreppet inkludering innebär betydligt mer än att alla barn ska integreras och placeras på en och samma institution (Nilholm & Göransson, 2014, s. 33). Alla barn ska i förskolans verksamhet ha möjlighet att utvecklas och vara delaktig i förskolans verksamhet utifrån sina egna förutsättningar och behov för att räknas som inkluderade (a.a.). Att lösa problem tillsammans genom demokratiska processer skapar möjligheter för inkludering (a.a.). Begreppet inkludering nämns inte i styrdokumentet, men vi har gjort en tolkning utifrån ovanstående definitioner. Inkludering kan definieras med hjälp av följande citat: "I utbildningen ska hänsyn tas till barns och elevers olika behov. En strävan ska vara att uppväga skillnader i barnens och elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen." (SFS 2010:800, 1 kap. 4§). Även detta citat från läroplanen för förskolan har tolkats av oss som inkludering: "Hänsyn ska tas till barnens olika förutsättningar och behov. Detta innebär att verksamheten inte kan utformas på samma sätt överallt och att förskolans resurser därför inte ska fördelas lika." (Skolverket, 2016, s. 5). Inkludering kan därför definieras som att alla barn ska behandlas som att de är lika mycket värda, att de kan vara delaktiga på sina egna villkor och förutsättningar, samt att verksamheten ska vara tillgänglig för alla barn i förskolan (SFS 2010:800, 1 kap. 4§; Skolverket, 2016, s. 5).

De ovanstående styrdokument, myndigheter och författare definierar begreppet inkludering på liknande sätt. En gemensam del av definitionen är att alla barn, oavsett individuella behov och förutsättningar ska få möjlighet att känna en gemenskap i förskolans utbildning. Alla barn ska kunna genomföra olika aktiviteter utifrån egna förutsättningar och de ska få de bästa förutsättningarna som kan erbjudas för utveckling och lärande. En till gemensam definition till begreppet inkludering handlar om att den pedagogiska verksamheten ska vara demokratisk och

skapa möjligheter för alla barn att ge uttryck för sina egna tankar och åsikter. Nilholm och Göransson (2014, s. 33) betonar även vikten av att alla barn ska kunna delta i samma undervisning och inte behöva segregeras från gruppen.

Baserat på ovanstående tolkningar blir vår definition av begreppet inkludering i en förskolekontext följande: Alla ska känna att de tillhör gruppen på förskolan och att alla barn och vuxna kan vara med och delta i verksamheten. Miljön ska vara formad på ett sätt som gör att alla barn ska kunna utforska sin omgivning utan större svårigheter för att kunna bli inkluderade i utvecklingen och lärandet. Inkludering i en förskolekontext handlar även om att arbeta på ett demokratiskt sätt som gör att alla barn och vuxna upplever att de får möjligheter att uttrycka sina egna tankar och åsikter och får inflytande i verksamheten. Ingen ska segregeras från gruppen utan verksamheten ska anpassas efter de barn och vuxna som finns på förskolan för att alla ska kunna inkluderas.

3.2. Exkludering

Motsatsen till inkludering är begreppet exkludering. Det innebär att ett barn kan uteslutas eller stängas ute från en lek eller aktivitet utan att barnet fysiskt behövt lämna platsen (Lindqvist & Rodell, 2015, s. 64). Det som sker i samspelet mellan barnet och sin omgivning påverkar om barnet upplever sig tillhöra gruppen eller inte och känslan av exkludering är alltid beroende av kontexten (a.a.). Vår definition av begreppet exkludering stämmer överens med ovanstående tolkning.

3.3. Delaktighet

Begreppet delaktighet kan förklaras som att en individ är en del i den aktuella kontexten, vilket kan vara alltifrån en situation, ett sammanhang eller en relation (Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2018). Delaktighet innebär då exempelvis att ett barn upplever eller får möjlighet till ett gemensamt lärande, att barnet får förutsättningar att kunna delta samt att barnet inte hamnar utanför aktiviteten eller samspelet i förskolans verksamhet (a.a.). Begreppet delaktighet handlar även om barns möjligheter att få göra sin röst hörd och att de får en möjlighet till inflytande i den gemensamma aktiviteten (a.a.).

Dolk (2013, s. 32) delar upp begreppet delaktighet i två delar: *social delaktighet* och *politisk delaktighet*. Social delaktighet handlar om hur barn får möjlighet att delta i lekar och sociala

samspel. Det olika sorters tillträde som barnen ges i samspelet eller leken kan jämföras med hur mycket eller hur lite delaktighet de får i samspelet (a.a.). Politisk delaktighet handlar istället om hur barnen får vara med och påverka olika beslut och på vilket sätt deras röster blir hörda (Dolk, 2013, s. 33). De har en politisk delaktighet om de får en möjlighet att uttrycka sig och vara med och påverka i beslutsfattandet. Delaktighet i en förskolekontext betyder därför att barnen får vara med och påverka, skapa och förändra relationer och normer i förskolans verksamhet (a.a.).

Skolinspektionen (2018, s. 4) har i en kvalitetsgranskning om delaktighet i undervisningen definierat begreppet delaktighet genom att dela upp ordet i sex underkategorier: *Tillhörighet, tillgänglighet, samhandling, erkännande, engagemang* och *autonomi*.

Ett barn kan fullt ut räknas som delaktig om barnet på något uttryckssätt visar att:

- *barnet känner sig välkommen i gruppen (tillhörighet)
- *kan få tillgång till material i miljön och förstå sin omgivning (tillgänglighet)
- *kan delta aktivt eller passivt i den gemensamma aktiviteten (samhandling)
- *får bekräftelse av andra (erkännande)
- *visar en lust och ett intresse att delta (engagemang)
- *får möjlighet att påverka vad som sker i undervisningen (autonomi) (Skolinspektionen, 2018, s. 4).

Dessa olika definitioner av begreppet delaktighet har några gemensamma utgångspunkter. Dels handlar samtliga tolkningar om att barnen ska få möjlighet och tillgänglighet till att delta i sociala samspel. Dels handlar det om barns möjligheter att synas och höras i verksamheten och vilka förutsättningar som ges för detta i förskolans utbildning och verksamhet. Skolverkets definition av begreppet delaktighet tar även hänsyn till hur barnen uttrycker att de är delaktiga eller hur det kan tolkas som att de känner sig delaktiga.

Med hjälp av ovanstående tolkningar definieras begreppet delaktighet i denna studie på följande sätt: Delaktighet i förskolan innebär att ett barn ges möjligheter att delta, genomföra, påverka och förändra individuella såsom gemensamma lekar eller aktiviteter i förskolans verksamhet. Deltagandet och genomförandet kan ske passivt eller aktivt beroende på personlighet, önskemål, behov, förutsättningar och situation. Hur barn påverkar och förändrar lekar och aktiviteter handlar om att barnet ges utrymme att uttrycka tankar, åsikter och känslor kring sociala samspel, lärarledda aktiviteter samt verksamhetens innehåll.

Inkludering och delaktighet tolkar vi som att de hör ihop med varandra och att inkludering är en underkategori av begreppet delaktighet som är mer omfattande och övergripande i sin beskrivning.

4. Tidigare forskning och bakgrund

I följande avsnitt sammanfattas tidigare studier och undersökningar som vi tagit del av som är relevanta för vår studie.

4.1. Delaktighet och inkludering i en förskolekontext

Är pedagoger lyhörda, bekräftar barnet och skapar möjligheter till delaktighet och inflytande i verksamheten påverkar det kvaliteten på förskolan (Engdahl, 2014, s. 165). Barn behöver få bra relationer till andra i förskolan för att i framtiden kunna utveckla en god problemlösningsförmåga, social kompetens och god hälsa, vilket kräver att barnet upplever en känsla av delaktighet i leken (Melin, 2009, s. 5). Om barn inte upplever sig vara delaktig skapas en risk att barnet upplever känslor av ensamhet, utanförskap och utsatthet som kan ge långsiktiga negativa konsekvenser (Jonsdottir, 2007, s. 17, 164; Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2017). Detta kan leda till sämre studieresultat, försämrad hälsa och bristande motivation att delta i skolans undervisning (a.a.). Elevers möjlighet till delaktighet minskar om pedagoger enbart riktar in sig på en aspekt av delaktighetsbegreppet och glömmer bort begreppets helhet, visar en granskning kring barns möjlighet till delaktighet i skolan (Skolinspektionen 2018, s. 4). En pedagog kan exempelvis fokusera på aspekten tillhörighet, där alla barn ska känna sig välkomna i gruppen, och istället glömma bort aspekten tillgänglighet, där barnet ska kunna få tillgång till material i miljön (a.a.). Hur väl ett arbetslag lyckas arbeta med inkludering för alla barn, oavsett individens förutsättningar och behov, beror på hur verksamheten struktureras och vilken inriktning som verksamheten förhåller sig till (Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2017). Teoretiskt sett är det möjligt att se om ett barn är delaktig ur ett objektivt perspektiv och om ett barn upplevs som delaktig ur ett subjektivt perspektiv. Att göra en gränsdragning i praktiken är dock betydligt svårare (Engdahl, 2014, s. 162). Engdahls studie visade att ett flertal barn lekte ensamma på förskolan och var nöjda med detta, medan andra barn blev tilldelade en roll i leken där de blev totalt ignorerade av de andra kamraterna. Detta gjorde det svårt att tolka hur delaktiga barnen faktiskt upplevde sig vara (a.a.).

4.2. Strategier, verktyg och förhållningssätt

För att alla ska få en likvärdig utbildning behöver personalen ha varierande strategier för att hantera olika individers behov (Tanner, 2009, s. 79). Pedagogers ansvar i förskolan är bland annat att se till att hitta olika strategier för att bemöta alla barn och inkludera dem i det sociala samspelet (Williams & Pramling Samuelsson, 2000, s. 291). Olikheter och tidigare erfarenheter som barn bär med sig behöver pedagogerna ta tillvara på för att underlätta kommunikationen och samspelet i barngruppen (a.a.). En del av Pallas (2011, s. 126) studie lyfter fram att det kan vara viktigare att reflektera och dokumentera över vilket arbetssätt som finns i verksamheten istället för att fokusera på var barnet kommer hamna i sin utveckling. Det krävs en medveten och närvarande pedagog för att lyfta fram metoder och vägar som främjar ett positivt samspel där alla barn blir delaktiga och inkluderade (Palla, 2011, s. 143). I leken kan den vuxne ha en betydelsefull roll genom att barn som utesluts i leken kan inkluderas och bli delaktig om pedagogen finns som stöd (Palla, 2011, s. 144). Pedagogen sätter ramar och vägleder barnet genom att korrigera barnets agerande på ett lugnt, vänligt och berömande sätt (Palla, 2011, s. 165).

Integrering kan ses som en strategi för att skapa inkludering, men forskare ställer sig kritiska till om det räcker till för att inkludera barn (Nilholm & Alm, 2010, refererad i Malmqvist, 2018; Haug, 2016). Oftast är lösningen att alla barn, oavsett behov och förutsättningar, ska placeras tillsammans i samma verksamhet för att räknas som inkluderade (a.a.). Malmqvist (2018) har sammanfattat Nilholm och Alms (2010) artikel om inkludering i klassrummet där de ställer sig kritiska mot hur inkluderingsbegreppet förstås och talas om i internationella studier. Istället lyfter Nilholm och Alm fram sex olika strategier som de menar kan skapa möjligheter till inkludering för alla barn i skolan, och dessa är följande:

- Tydliga instruktioner som är anpassade efter det enskilda barnet
- Tydliga strukturer, regler och rutiner i klassrummet
- Gruppaktiviteter i sociala processer och lärandeprocesser
- Tät kontakt med vårdnadshavare
- Fokus på samtal och diskussion samt gemensam problemlösning
- Respektfullt bemötande mot eleverna

Lärarna som medverkade i studien betonade vikten av att ha mindre klasser och att lärarna hade ett gemensamt synsätt på hur arbetet i klassrummet skulle utföras samt fördelas (Malmqvist,

2018). Gustafson och Hjärne (2015, s. 15) har i sin studie definierat fyra strategier för inkludering i skolan i en specialpedagogisk kontext. Dessa är följande:

- Bygga nära relationer med både elever och vårdnadshavare.
- Att hitta ett arbetssätt där specialpedagogik ses som pedagogik för alla barn.
- Kompetent personal som kan ge tydliga instruktioner
- Ha två lärare per klass istället för enskild undervisning

I en barngrupp uppstår olika mönster i det sociala samspelet där några barn tar större plats och blir mer aktiva, medan andra barn drar sig tillbaka och blir tysta i de aktiviteter som en större barngrupp genomför gemensamt (Williams & Pramling Samuelsson, 2000, s. 289; Engdahl, 2014, s. 162). För att utveckla samtalsmönster som är positiva för barnen behöver pedagogerna vara medvetna kring hur de skapar möjligheter för att alla ska kunna komma till tals och få sina intentioner bekräftade för att kunna ta plats i det sociala samspelet (Williams & Pramling Samuelsson, 2000, s. 290; Engdahl, 2014, s. 164). De pedagogiska ramarna som sätts i arbetslaget får inte vara för snäva då det begränsar barnets möjlighet att påverka verksamheten (Dolk, 2013, s. 239). De får inte heller vara för vida då barnen får för stor makt vilket gör att en risk uppstår att uppdragen och styrdokumentens mål inte uppnås (a.a.). Detta visade sig vara problematiskt i Engdahls (2014, s. 164-165) studie då det blev svårt att skapa en balans mellan majoritetens val av lustfylld lek och det enskilda barnets rättighet att också få inflytande och bli delaktig i leken.

4.3. Organisatoriska förutsättningar och arbetslagets kompetens

Hur stora barngrupper det är på en förskola eller hur verksamheten organisatoriskt är strukturerad kan avgöra vilka möjligheter som finns för pedagoger att lägga märke till alla barn och bemöta barns intentioner om att bli delaktiga (Engdahl, 2014, s. 164; Pramling Samuelsson, Williams & Sheridan, 2015, s. 3). Tidsbrist kan vara en anledning till att pedagoger känner att de inte kan delta i samspelet som sker med barnen, då de behöver göra andra saker i verksamheten (Rosenqvist, 2014, s. 59-60). Hur väl en pedagog kan hantera barngruppen beror på vilken kompetens och utbildning som pedagogen har (Rosenqvist, 2014, s. 60). Ju högre utbildning en pedagog har desto bättre förutsättningar har pedagogen att bemöta alla barn (a.a.). Den sammanlagda kompetensen som finns i hela arbetslaget har också en stor betydelse för hur barnen bemöts i verksamheten (a.a.). Fungerar samarbetet i arbetslaget, kan de arbeta med möjligheter som finns i barngruppen istället för att se barngruppen som ett hinder (a.a.).

5. Teoretisk utgångspunkt

I följande avsnitt beskrivs den teoretiska utgångspunkt som kommer att användas i tolkningen av analysen och diskussionen av resultatet.

5.1. Det demokratiska deltagarperspektivet

Ett demokratiskt deltagarperspektiv innebär att ett barn har rätt att vara den individ som barnet är utan att behöva ändra på sig eller anpassa sig efter verksamheten (Haug, 1998, s. 18; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Tanner, 2009, s. 80). Gemenskapen och delaktigheten i barngruppen prioriteras före den kunskap eller det särskilda stöd som ett barn ska få i ett demokratiskt deltagarperspektiv (a.a.). Ingen grupp är mer värd än någon annan och ska därför inte kunna dominera en verksamhet (Haug, 1998, s. 18). Verksamheten ska bryta mot normer istället för att barnet ska anpassa sig efter bestämda normer som finns i förskolan i det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18; Tanner, 2009, s. 80).

I Sverige har alla barn oavsett förutsättningar och behov rätt till en likvärdig utbildning, men denna rättighet kan ses som en möjlighet eller ett problem i undervisningen beroende på vilket perspektiv som intas (Tanner, 2009, s. 78-79). I ett demokratiskt deltagarperspektiv ses barns rätt till likvärdig utbildning som en självklarhet då alla barn är lika mycket värda och har rätt till ett reellt inflytande och deltagande i utbildningen (Haug, 1998, s. 18). Ramar sätts i verksamheten, men inom dessa ramar ska barnet få möjlighet att påverka sin egen situation (a.a.). Det ses som odemokratiskt att sätta in stöd och insatser för att förbättra prestationen för barnet i undervisningen när barnet borde få rätta förutsättningar från första början i detta perspektiv (Haug, 1998, s. 17).

Nilholm och Göransson (2014, s. 26) har gjort en tolkning av Haugs (1998) demokratiska deltagarperspektiv där de förklarar att alla barn har rätt att delta i en social gemenskap. Segregering och separering av barn i behov av särskilt stöd är därför något som inte ska behöva ske i undervisningen utan alla barn ska kunna få en likvärdig undervisning på samma institution (a.a.). Genom att alla barn får utbildas tillsammans och inte segregeras från varandra, minskar grupperingar mellan människor, vilket skapar en demokrati i förskolan och skolan (Haug, 1998, s. 18). Genom att inte segregera barnen efter deras förutsättningar och behov får den gemensamma gruppen liknande upplevelser och intressen som kan leda till en bättre balans i

samhället (a.a.). Undervisningen behöver därför lyfta fram en miljö där alla respekterar varandras olikheter och där alla accepteras för dem de är och bidrar till det gemensamma lärandet, men efter den individuella förmågan (a.a.).

Den kunskap barnet får är beroende av den sociala kontext barnet befinner sig i, vilka intressen barnet har och vilken social position barnet har i samspelet, något som inte kan ignoreras i det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18). En pedagog kan aldrig med säkerhet veta hur barnet upplever något eller vad som är en sanning för barnet (Haug, 1998, s. 18; Tanner, 2009, s. 80). Hur en individ tolkar sin omvärld kan enbart förstås fullt ut av individen själv (a.a.). Ett demokratiskt deltagarperspektiv kräver därför en kontinuerlig samverkan där anpassningar i verksamheten problematiseras för att alla ska kunna inkluderas efter sina enskilda förutsättningar och behov (Haug, 1998, s. 18).

6. Metod

I detta avsnitt kommer tillvägagångssättet inför studien beskrivas och vilka olika ställningstaganden som tagits för att studien ska ha en så hög reliabilitet och vara så etiskt korrekt genomförd som möjligt.

6.1. Förberedelser och insamling av material

När barn involveras i studien, behöver de etiska aspekterna godkännas för att studien ska kunna genomföras. Inför denna studie gjordes därför en etikprövning där en projektplan av denna studie har granskats och godkänts av forskningsetiska nämnden på Högskolan Dalarna. Innan studiens start förbereddes informationsformulär samt samtyckesformulär¹. Båda formulärens har godkänts av forskningsetiska nämnden, av handledaren som överser denna studie samt av verksamhetsföreträdare på de deltagande förskolorna.

Vi genomförde en kvalitativ studie där insamlingen av materialet uppdelades i två moment. Två observationer per pedagog och en intervju per pedagog genomfördes. Varje pedagog observerades i en aktivitet som pedagogen ledde och i en barninitierad lek där pedagogen närvarade eller deltog med barnen. Det var ett medvetet val att använda båda metoderna för att resultatet av studien skulle få en högre reliabilitet vilket innebär att studien ska vara så

¹ Se bilaga 1 - Informations- och samtyckesformulär

tillförlitlig och trovärdig som möjligt (Kihlström, 2007, s. 164). Materialet samlades in från fem pedagoger, på tre olika förskolor, i två olika kommuner under två veckors tid.

6.2. Genomförande

Vi valde att genomföra observationer först och intervjuer i efterhand. Pedagogerna visste vårt uppdrag på förhand, men genom att först observera dem blev förhoppningen att pedagogerna skulle agera så naturligt som möjligt genom att inte ha läst intervjufrågorna innan observationerna. Vi ansåg att risken fanns att de skulle bli påverkade av intervjufrågorna och agera annorlunda om de fått läsa dem före. Genom att inte veta pedagogernas tankar kring inkludering och delaktighet i förväg och sedan få höra deras tankar efteråt kunde resultatet visa om det uppstod några skillnader mellan vår första tolkning och vår andra tolkning av observationerna och på så sätt skapa en högre reliabilitet i resultatet.

6.2.1. Observation

En icke deltagande, öppen observation där deltagarna är medvetna om att de blir observerade är en metod som kan användas när en skola eller förskola ska vara fokus i studien (Vetenskapsrådet, 2017, s. 27). Det var något vi ansåg var lämpligt för denna studie. Observationerna bör ske systematiskt genom anteckningar, protokoll eller liknande där observatören strävar efter att vara så objektiv som möjligt i sin tolkning (Vetenskapsrådet, 2017, s. 27; Dovemark, 2007, s. 141). Det skriftliga protokollet som skapades var en dubbellogg. Vi skrev ner det som sades och gjordes i situationen och på vilket sätt det skedde följt av en eventuell tolkning eller reflektion. Vi gjorde även en beskrivning av rummet, aktörerna och hur lång tid observationen tog, något som kan förtydliga förståelsen för observationen (Kihlström, 2007, s. 32). För att öka validiteten i studien och samla in relevant material valde vi att utgå från färdiga definitioner av begrepp för att undvika att färgas av egna perspektiv och föreställningar (Kihlström, 2007, s. 164). Vi genomförde samtliga moment tillsammans för att skapa en interbedömarreliabilitet. Det innebär att två personer bedömer samma material och kommer överens om en gemensam tolkning för att öka tillförlitligheten (Skolverket, 2011, s. 35).

Risken fanns att barn skulle komma fram och interagera med oss. Vi valde därför att placera oss på olika ställen i rummen för att kunna samla in så mycket material som möjligt om en av oss skulle bli avbruten. Vi valde att använda ett skriftligt protokoll istället för videoinspelning eller fotografering för att minska risken för att bryta mot konfidentialitetskravet (Vetenskapsrådet, 2017, s. 40).

6.2.2. Intervju

En halvstrukturerad intervju användes i andra momentet i studien. Kihlström (2007, s. 50) lyfter fram att de frågor som ska ställas i intervjun behöver kunna ge svar på studiens huvudsakliga frågeställningar, vilket vi tog hänsyn till. Intervjufrågorna bör formuleras på ett så tydligt sätt som möjligt och öppna frågor är att föredra för att få ett så utförligt svar som möjligt av personen som blir intervjuad (Kvale & Brinkmann, 2014, s. 176). Frågorna vi ställde var därför öppna, där det inte fanns ett rätt eller fel svar och vi kompletterade även med följdfrågor om det behövdes för att förstå pedagogens svar.²

Intervjun genomfördes på en lugn och avskild plats och intervjuernas längd pågick i högst 30 minuter. Den fysiska placeringen i rummet godkändes av pedagogen innan intervjuens början för att skapa en mer avslappnad atmosfär för den som blev intervjuad. Pedagogerna fick möjlighet att ta del av intervjufrågorna dagen innan intervjun, för att i lugn och ro kunna förbereda sina svar. Vi valde att samtala och ställa spontana frågor som inte var relevanta för studien i början av intervjutillfället. Det valde vi att göra då det kan minska press och nervositet hos de pedagoger som blir intervjuade och skapa ett lättsamt samtalsklimat (Kihlström, 2007, s. 52; Kvale & Brinkmann, 2014, s. 170).

6.3. Bearbetning av insamlat material

Observationerna och intervjuerna sammanställdes och transkriberades på våra datorer. Materialet sammanställdes genom en tabell och analyserades från de begreppsdefinitioner som vi valde att utgå ifrån. Ljudinspelning användes för att underlätta transkriberingen av intervjuerna och på så sätt få ett mer tillförlitligt material. Efter bearbetningen av det insamlade materialet valde vi att skapa kategorier utifrån pedagogers uttryck och agerande som vi tolkade som verktyg för inkludering och delaktighet.

² Se bilaga 2 - Intervjufrågor

6.4. Urval

De tre förskolorna i denna studie ligger i mellersta delen av Sverige och är utspridda över två kommuner. Samtliga förskolor befinner sig i förorter till kommunerna och har två avdelningar. På två förskolor är barnen indelade i åldershomogena barngrupper, 3-6 år. På den tredje är barnen indelade i en åldersblandad barngrupp, 1-6 år. Vi kontaktade förskolecheferna för respektive kommun och kom därefter i kontakt med ett flertal pedagoger, varav fem stycken visade ett intresse att delta i studien.

6.4.1. Presentation av pedagoger

Namnen på pedagogerna är fingerade.

Robin: Utbildad förskollärare som arbetat sex år som barnskötare och fem år som förskollärare. Har läst högskolekurser inom flerspråkighet och genuspedagogik utöver förskollärarytbildningen.

Kim: Anställd som barnskötare utan pedagogisk utbildning, som arbetat fyra år inom förskolans verksamhet. Har fortbildat sig inom yrket och läst några kurser om specialpedagogik.

Milo: Utbildad förskollärare som arbetat i ungefär fjorton år på olika förskolor. Har bland annat arbetat på en ur och skur förskola, ett föräldrakooperativ och en avdelning specifikt anpassad efter barn i behov av särskilt stöd.

Charlie: Flerspråkig utbildad förskollärare som arbetat ett år som förskollärare och ungefär tio år som barnskötare på olika förskolor.

Sam: Utbildad förskollärare som arbetat på olika förskolor i ungefär nio år. Har läst kurser inom specialpedagogik och hållbar utveckling.

7. Etiska ställningstaganden

I detta avsnitt kommer en redogörelse för etiska ställningstaganden att redovisas kring hur vi som forskare anpassat studien för att inte kränka deltagarnas integritet.

7.1. Forskningsetiska krav

Det första kravet som behöver tas hänsyn till när en studie genomförs är *individskyddskravet*, som innebär att ingen av de medverkande kommer att skadas eller kränkas under studiens gång (Vetenskapsrådet, 2017, s. 13). Två andra krav som ställs är att de som deltar ska ha fått information om studien och gett samtycke till att delta i den (Vetenskapsrådet, 2017, s. 26-27).

För att följa dessa krav har vi, innan studiens början, informerat dessa personer om vilket syfte, mål och innehåll studien består av och att de kommer bli föremål för forskning. De fick även veta vilka rättigheter de har under studien. Vi valde att kombinera dessa krav genom ett informerat samtycke. Vi behövde även observera barnen till viss del för att förstå den interaktion som skulle ske i observationerna mellan pedagog och barn. Innan observationerna genomfördes besökte vi därför förskolorna och delade ut papper till pedagoger och vårdnadshavare om informerat samtycke. I samband med detta besök spenderade vi tid i barngruppen för att ge barnen en möjlighet att bekanta sig med oss inför de kommande observationerna. Innan observationerna började förklarade vi även muntligt för barngruppen om vårt syfte med observationerna och att deras deltagande är helt frivilligt.

Konfidentialitetskravet innebär att det insamlade materialet ska hanteras på ett sätt så att informationen blir konfidentiell (Vetenskapsrådet, 2017, s. 40). I studien användes fingerade namn för att försvåra möjligheten att identifiera vilka deltagarna var och materialet förvarades på en säker plats. Allt material hamnade på en lösenordsskyddad dator och transkriberades och blev avidentifierat innan det lämnade förskolan. Ljudinspelningen av intervjuerna genomfördes på våra mobiltelefoner. De ställdes in på flygplansläge för att undvika risken att materialet skulle spridas eller att intervjun skulle avbrytas. Pedagogerna fick ge samtycke till inspelningen både muntligt och skriftligt.³ Nyttjandekravet handlar om att studiens material enbart ska användas till det syfte som gavs samtycke till från första början (Vetenskapsrådet, u.å., s. 14). För att ta hänsyn till detta krav planerar vi att förstöra och radera allt material så snart arbetet lämnats in och godkänts. Studien kommer i utbildningssyfte få möjligheten att publiceras på Diva Portal, som är Högskolan Dalarnas databas för examensarbeten och tidigare forskning. Det innebär att de som vill kan ta del av studiens resultat efter att allt material transkriberats och följt alla forskningsetiska krav. Detta är något som deltagarna blev informerade om i förväg och gav samtycke till.

Vi var observanta på både pedagogers och barns kroppsspråk vid observationerna för att försöka orsaka så lite obehag som möjligt för deltagarna. Om ett muntligt samtycke inte var möjligt gjordes en avvägning om barnets kroppsspråk visade ett samtycke av att bli observerad eller inte. Respekten för barnens åsikter och integritet var den främsta prioriteten för att inte bryta mot individskyddskravet (Vetenskapsrådet, 2017, s. 13).

³ Se bilaga 1 - Informations- och samtyckesformulär

8. Resultat och analys

Resultatet och analysen av det insamlade materialet kommer redovisas gemensamt i denna del av studien. Först kommer sammanfattande tabeller att visas, därefter redovisas verktygen som upptäckts för att avslutas med en sammanfattande slutanalys som återkopplas till studiens syfte och frågeställningar.

8.1. Tabeller av resultatet

För att tabellerna i detta avsnitt ska förstås har vi först valt att definiera vad som tolkats som verktyg i den första tabellen. Den visar vilka verktyg som upptäckts och hur vi har kategoriserat dem. Dessa användes för att skapa inkludering och delaktighet enligt våra tolkningar. Därefter kommer tre tabeller som visar en överblick av det totala resultatet. Dessa är indelade efter fem observationer av barninitierade lek, fem av lärarledda aktiviteter samt fem intervjuer. Varje gång ett verktyg har upptäckts har detta sammanställts en gång i tabellen per pedagog.

8.1.1 Tolv verktyg

Demokratiskt förhållningssätt Turtagning Omröstning Inflytande till barnen Möjlighet att påverka situationen Synliggöra barns röster, åsikter och tankar Lyssna in barnen och vara lyhörd. Lyfta fram olikheter	Arbetslag Spontan dialog mellan kollegor i verksamheten Fysiskt samarbete genom att flytta material Rutiner i verksamheten Gemensam reflektion Planeringstid	Fysisk förändring i miljön: Förflyttning av material Förflyttning av personer
Samtal Bekräftelse genom: * att sätta ord på det som sker i leken eller aktiviteten * att säga barnens namn i leken eller aktiviteten * upprepning av barnens ord Tala, räkna och sjunga på olika språk Spontan dialog med barnen Pedagog-initierad dialog med barnen Frågor till barnen Svar på det barnen uttrycker	Kroppsspråk och gester: Pedagogen riktar sin kropp mot barnet Ögonkontakt Leende Pedagogen pekar med handen eller fingret Fysisk beröring som en kram, ha ett barn i famnen, hålla i handen och/eller göra high five	Estetiska verktyg: Rita Teckna Sång Musik Drama Dans
Bilder Bildstöd Affischer	Tecken Tecken som stöd (TAKK)	Böcker Ljudböcker Bilderböcker
Digitala verktyg: Ipad	Tekniskt verktyg: Lampa	Extern kompetens Språkutvecklare Samverkan med vårdnadshavare

8.1.2. Fem observationer av barninitierade lekar

Verktyg ↓ Begrepp →	Inkludering	Delaktighet	Exkludering
Demokratiskt förhållningssätt	2/5	2/5	0/5
Arbetslag	0/5	0/5	0/5
Fysisk förändring i miljön	5/5	5/5	1/5
Samtal	5/5	5/5	2/5
Kroppsspråk och Gester	5/5	5/5	2/5
Estetiska verktyg	0/5	0/5	0/5
Bilder	2/5	2/5	0/5
Tecken	0/5	0/5	0/5
Böcker	0/5	0/5	0/5
Digitala verktyg	1/5	1/5	0/5
Tekniskt verktyg	0/5	0/5	0/5
Extern kompetens	0/5	0/5	0/5

Sex av tolv verktyg upptäcktes i de barninitierade lekarna. Verktügen samtal, kroppsspråk och gester och fysisk förändring i miljön användes av samtliga pedagoger i observationerna.

8.1.3. Fem observationer av lärarledda aktiviteter

Verktyg ↓ Begrepp →	Inkludering	Delaktighet	Exkludering
Demokratiskt förhållningssätt	5/5	5/5	0/5
Arbetslag	4/5	4/5	0/5
Fysisk förändring i miljön	2/5	2/5	0/5
Samtal	5/5	5/5	0/5
Kroppsspråk och Gester	5/5	5/5	0/5
Estetiska verktyg	3/5	3/5	0/5
Bilder	2/5	2/5	0/5
Tecken	3/5	2/5	0/5
Böcker	0/5	0/5	0/5
Digitala verktyg	1/5	0/5	0/5
Tekniskt verktyg	1/5	1/5	0/5
Extern kompetens	0/5	0/5	0/5

Tio av tolv verktyg upptäcktes i de lärarledda aktiviteterna. Verktögen samtal, kroppsspråk och gester samt demokratiskt förhållningssätt användes av samtliga pedagoger i observationerna.

8.1.4. Fem intervjuer

Verktyg ↓ Begrepp →	Inkludering	Delaktighet
Demokratiskt förhållningssätt	5/5	5/5
Arbetslag	4/5	4/5
Fysisk förändring i miljön	5/5	5/5
Samtal	5/5	5/5
Kroppsspråk och Gester	5/5	5/5
Estetiska verktyg	5/5	5/5
Bilder	4/5	4/5
Tecken	2/5	2/5
Böcker	2/5	2/5
Digitala verktyg	2/5	2/5
Tekniskt verktyg	0/5	0/5
Extern kompetens	3/5	2/5

Elva av tolv verktyg nämndes i intervjuerna. Verktügen samtal, kroppsspråk och gester, estetiska verktyg, fysisk förändring i miljön samt demokratiskt förhållningssätt nämndes av samtliga pedagoger.

8.2. Verktyg

I kommande avsnitt redovisas resultatet av de observationer och intervjuer som vi genomfört. Vi har valt att redovisa dessa exempel utifrån de verktyg som vi upptäckt och inte efter val av metod. I observationerna kan pedagogerna använda sig av flera verktyg, men vi har delat upp dem och fokuserar på ett verktyg i taget. Namnen i resultatet är fingerade.

8.2.1 Demokratiskt förhållningssätt

Ett demokratiskt förhållningssätt kan vara ett verktyg för att skapa inkludering och delaktighet i förskolan. Ett demokratiskt förhållningssätt och ett demokratiskt deltagarperspektiv kan tolkas som snarlika, men vi betonar pedagogens förhållningssätt i detta avsnitt medan perspektivet i sig är mer övergripande än så (Haug, 1998, s. 17; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34). I följande observation med Robin kan ett demokratiskt förhållningssätt ses som ett verktyg:

Observation: Pusselfoton

Pedagogen Robin deltar i en barninitierad lek med barnen Dani, Jasmine och Bennie.

Dani och Jasmine kommer ut från rummet och håller båda i ett pussel som de lyfter mot Robin som står i ett annat rum

Robin: ”Wow, bra jobbat tjejer. Ska vi ta kort på det då? Eller det kanske ni vill göra själva?”

Robin tar fram kameran på en Ipad och ger den till Dani. Dani tar en bild på pusslet och ger tillbaka ipaden till Robin som skriver ut bilden

Robin: “Ni kan hämta bilden själva om ni vill. *Jasmine och Dani springer iväg mot skrivaren. Robin tittar på dem när de är i korridoren. Bennie ställer sig bredvid Robin, Robin tittar på Bennie*

Robin: “Dani och Jasmine ska skriva ut en bild för de kom på att det var svårt att starta ett pussel, men om de får se en bild på hur pusslet ska se ut när det är färdigt kan de lättare börja.”

Dani och Jasmine kommer tillbaka

Dani: “Jag vill ta kort!” *Dani tar Ipaden*

Bennie: “Kan jag..kan jag.. kan jag få göra nu?” *Robin tittar på Bennie*

Robin: “Mmm. Du kan också efter Dani. *Dani tar ett kort*

Robin: “Så nu får Bennie också prova!” *Bennie tar en bild*

Robin: “Så!” *Barnen och Robin går ut ur rummet*

När Robin förklarar för Bennie vad som sker i aktiviteten och frågar barnen vad de vill göra framstår det enligt oss som att Robin utgått efter barnens intressen och använder ett demokratiskt förhållningssätt. Genom att låta dem utforska självständigt kan det tolkas som att Robin ger barnen inflytande i aktiviteten, något som ska ges till barnen i det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18). Deras deltagande upplevdes som frivilligt då Robin vid ett flertal tillfällen uttrycker “Vill ni..?” “Om ni vill”, vilket gör att ett demokratiskt förhållningssätt skulle kunna vara ett verktyg för inkludering och delaktighet.

Charlie kan också tolkas använda ett demokratiskt förhållningssätt som ett verktyg för inkludering och delaktighet i en utelek, som utspelar sig på detta sätt:

Observation: Alla mina kycklingar

Pedagogen Charlie genomför en styrd aktivitet med en barngrupp.

Charlie: "Jag har två förslag, men har ni några idéer för lekar?"

Barnen ropar samtidigt som varandra: "Vargen, Kyckling, Lejon!"

Charlie: "Okej, alla kycklingar, vem vill göra det, räck upp handen"

Nio barn räcker upp handen

Charlie: "Nio barn, okej de flesta vill. Kommer ni ihåg hur man gör?"

Några barn nickar

För att skapa delaktighet och inkludering i barngruppen skulle det kunna ses som att Charlie använder sig av demokratiskt förhållningssätt genom att ställa frågor, låta barnen räkka upp handen, rösta samt få möjligheten att uttrycka sina åsikter.

I ett demokratiskt deltagarperspektiv är barns lärande beroende av den sociala position barnet får i samspelet och barns möjlighet att påverka verksamheten ska prioriteras (Haug, 1998, s. 18). Det kan tolkas som att Milo resonerar på ett liknande sätt som i perspektivet genom att samtala om demokrati på detta sätt:

På delaktighet är det något jag började med i höstas, med vilan. För vilan var också sådär att för vems skull har man vilan, läsvidan? Jag kände att de inte var så motiverade att läsa utan jag provade att de fick välja aktivitet. Jag hade presenterat lite olika saker, jag hade massage, lyssna på bok, läsa bok, jag hade någon lek tror jag, ja lite så. Sen fick de också vid bordet rösta eller hinna tänka innan, ja att de skulle få känna att de kunde påverka. (Milo)

Genom att reflektera över vilans syfte och hur barnen verkar uppleva vilan, tolkar vi det som att Milo försöker inkludera barnens åsikter och tankar och göra dem delaktiga i beslutet om vilans struktur och utformning. Milo pratar även om att barnen får vara med och rösta, genom att komma överens tillsammans eller fundera tyst för sig själv, något som vi tolkar som ett demokratiskt förhållningssätt som används som verktyg för att göra barnen inkluderade och delaktiga i verksamheten. I det demokratiska deltagarperspektivet ska verksamheten ständigt problematiseras och barnen ska kunna påverka den i samarbete med den vuxne (Haug, 1998, s. 18). Vi tolkar då att Milo gör detta när hen funderade över syftet med vilan och låter barnen vara med i beslutet.

8.2.2. Arbetslag

För att arbeta med inkludering och delaktighet kan det ibland krävas att pedagogerna samarbetar med varandra, därför kan arbetslaget ses som ett verktyg. Följande observation visar exempel på detta:

Observation: Byte av pedagog

Pedagogen Kim, en annan pedagog och två barn sitter på en rund matta.

På mattan finns en låda med kaplastavar som de använder.

Loke kommer och sätter sig. Kim tittar på Loke

Kim: ”Har du sett Loke vad fint?”

Loke lägger stavar på högen och några bitar ramlar ner

Kim: “Du får vänta lite grann Loke” *Kim vänder sig till en annan pedagog och frågar om hen vill hjälpa Loke med ett eget bygge*

*Loke börjar bygga med en annan pedagog och de lägger klossarna på ett annat sätt.

Denna gång ramlar inga bitar ner*

När Kim föreslår till Loke att han kan bygga med en annan pedagog istället, tolkar vi det som att pedagogerna hjälper varandra i aktiviteten och skapar på så sätt möjlighet för fler barn att kunna delta utan att konstruktionerna ska rasa. Det gör att vi ser arbetslaget som ett verktyg för inkludering och delaktighet. I det demokratiska deltagarperspektivet krävs det att arbetslaget ständigt samverkar i verksamheten för att ge barnet de förutsättningar som barnet behöver (Haug, 1998, s. 18). Pedagogen Charlie resonerar på följande sätt:

Förhållningssättet är viktigt, men det som är bra är att vi hjälps åt. Vi pratar om allting som händer, vi tar upp det på en gång [...] Det är ju såhär att vi är inte perfekta men vi försöker påminna varandra hela tiden och det jag tror är jätte viktigt hur man jobbar och vilka kollegor man har. Vilket tänk man har, vi vill inkludera alla, vi vill att alla ska trivas och att alla känner sig välkomna och kan uttrycka sitt ord och bli hörda. (Charlie)

Genom att påminna varandra i arbetslaget och prata med varandra när saker uppstår, som Charlie beskriver, tolkar vi det, sett ur ett demokratiskt deltagarperspektiv, som ett sätt att skapa en medvetenhet kring hur inkludering och delaktighet kontinuerligt ska vara möjligt i verksamheten. Därför ser vi arbetslaget som ett verktyg för inkludering och delaktighet i förskolan. Enligt vår tolkning lyfter Charlie fram spontana reflektioner inom arbetslaget och spontana samtal när saker och ting uppstår. Kim och Robin lyfter fram en liknande aspekt, men de pratar även om de inplanerade samtal som ett arbetslag har. De resonerar såhär:

Vi pratar ju jättemycket om vad vi ska göra nu då för det här barnet. Vi reflekterar mycket om barnen jag och min kollega och pratar typ varje dag, mer eller mindre [...] Det är tur vi har varandra och kan bolla idéer och vi gör lite barnanalyser och barnreflektioner, så det försöker vi göra, det tycker jag att vi är bra på faktiskt. (Kim)

Man måste reflektera och analysera ofta och också i arbetslaget, jag kanske tolkar på ett sätt medans mina kollegor tolkar annorlunda. [...] Men jag tänker att det är viktigt man har en bra

kommunikation i arbetslaget och att man tar sig tid att diskutera det, vi gör ju barnreflektioner en gång i månaden som vi skriver ner vad vi ser, inte på något sätt bedömande utan kort vad vi ser [...] sen om det är något speciellt som man har sett, då pratar vi ju mycket om det. (Robin)

Robin samtalar om att det är viktigt att skriva ner och reflektera över vad pedagoger sett i verksamheten från olika perspektiv. Kim samtalar om att de i arbetslaget pratar om vad de kan göra för ett specifikt barn. Vi tolkar det därför som att barnreflektioner och barnsamtal kan göra att barn synliggörs i verksamheten utifrån sina individuella behov. I det demokratiska deltagarperspektivet är det viktigt att alla barn får stöd från deras egna behov och förutsättningar (Haug, 1998, s. 18; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Tanner, 2009, s. 79-80). Detta gör att arbetslaget skulle kunna ses som ett verktyg för att inkludera alla barn och deras reflektioner kan senare bidra till barnens delaktighet i verksamheten. Något som vi räknat in i verktyget arbetslag är även möjlighet till reflektion och planering, något som nämns i intervjun med Robin på följande sätt:

Det jag tänker på när jag ser de här frågorna att bara vad viktigt det är med reflektionstid och analystid och vad lite sånt vi har egentligen, om man ska hinna förbereda aktiviteter och så. (Robin)

Ur ett demokratiskt deltagarperspektiv, där verksamheten ständigt ska problematiseras i samverkan med arbetslaget, kan det tolkas som att Robin ser att en brist på reflektionstid kan vara ett problem (Haug, 1998, s. 18). Det är en tolkning som görs när Robin säger att de har väldigt lite tid för reflektion och analys när aktiviteter ska förberedas.

8.2.3. Fysisk förändring i miljön

Att fysiskt byta plats eller hämta material från en annan del i rummet tolkar vi som ett verktyg för att kunna skapa inkludering och delaktighet i verksamheten. Här kommer ett exempel på detta:

Observation: Lek med bilar

Pedagogen Kim deltar i en barninitierad lek där två barn leker med bilar.

Love: "Mer bilar"

Kim: "Behöver ni fler? Okej då får vi fixa det då." *Kim reser sig och går runt i lokalen och letar efter bilar. Kim går till bilhörnan i rummet och knackar på ett hus där Robin sitter och läser bok*

Kim: "Knack knack, finns det några bilar här?"

Kim hämtar några bilar sedan går Kim tillbaka till mattan där Love sitter

Kim: "Här har ni bilar, bygger ni ett garage?"

Kim använder sig av fysisk förändring genom att gå iväg och hämta fler leksaksbilar åt Love. I det demokratiska deltagarperspektivet är den sociala gemenskapen prioriterad (Haug, 1998, s. 18; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Nilholm & Göransson, 2014, s. 26; Tanner, 2009, s. 79-

80). Det kan tolkas som att Kims agerande är ett försök till att göra barnet delaktighet och för att samspelet ska fortsätta, vilket gör att den fysiska förändringen blir ett verktyg för inkludering och delaktighet.

En fysisk förändring i miljön, till exempel genom att möblera om ett rum skulle kunna skapa möjligheter för barnen att känna sig inkluderade och delaktiga i lekar och aktiviteter på förskolan genom att arbeta på följande sätt som Sam beskriver:

Ett tillfälle där jag arbetat med delaktighet det var när några barn uttryckte en frustration över att inte kunna få till en bra koja i det här gröna rummet [...] Så såg vi att barnen gärna ville släpa in kuddar och filtar och bygga kojor så. [...] Då frågade jag barnen som var där den dagen, som också började släpa in saker, att om de ville att jag skulle hjälpa dem och hitta material till en koja. Så tillsammans då så konkade vi ut det existerande möblemanget och provade med nytt. (Sam)

Genom att lyssna på när barnen uttryckte en frustration över att inte kunna få till en bra koja arbetar Sam med både inkludering och delaktighet, enligt vår tolkning. Barnen kan tolkas bli inkluderade genom att Sam tar in barnens tankar och åsikter och de blir delaktiga genom att de själva fick vara med och påverka ommöbleringen och byta ut materialet. I denna situation kan det tolkas som att Sam har ett demokratiskt deltagarperspektiv genom att låta barnen få vara med och påverka vad som sker i verksamheten (Haug, 1998, s. 18; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Tanner, 2009, s. 79-80). En fysisk förändring i miljön skulle därför kunna användas som ett verktyg för både inkludering och delaktighet i verksamheten. Hur rutiner planeras och struktureras i aktiviteter och lekar skulle kunna påverka på vilket sätt barn kan synliggöras av pedagogerna. I ett demokratiskt deltagarperspektiv behöver verksamhetens struktur ständigt problematiseras (Haug, 1998, s. 18). Att använda en fysisk förändring i miljön som ett verktyg för inkludering och delaktighet är en tolkning vi gör som något Kim använder i verksamheten när hen säger såhär:

Nej men just det att vi fått in rutiner tror jag är jätteviktigt och att vi har, från första början, fått ner ljudnivån och liksom att vi grupperar oss tror jag är superviktigt, för då tror jag de blir lugnare. Sen ute, då får de springa av sig allt, jättebra. Men dela på gruppen, det tror jag är framgång.. jag tror det. Och se alla barn. (Kim)

Att dela in barnen i mindre grupper för att se alla barn och få en lugnare atmosfär skulle kunna tolkas som att Kim använder verktyget fysisk förändring i miljön för att inkludera alla barn och skapa delaktighet. Vi kallar verktyget för fysisk förändring genom att Kim samtalar om att det går att skapa ett lugn där pedagoger hinner upptäcka och se barnen genom att gruppera sig i verksamheten.

8.2.4. Samtal

Samtal skulle kunna användas som verktyg för att skapa inkludering och delaktighet, vilket leder till nya erfarenheter, något som visar sig för Bennie i följande exempel:

Observation: Ipad

Pedagogen Robin deltar i en barninitierad lek med Dani och Bennie.

Dani: "Jag vill ta kort!" *Dani tar Ipaden*

Bennie: "Kan jag..kan jag.. kan jag få göra nu?" *Robin tittar på Bennie*

Robin: "Mmm. Du kan också efter Dani." *Dani tar ett kort*

Robin: "Så nu får Bennie också prova!" *Bennie tar en bild*

Genom att uttrycka barnens namn, med ord förklara vems tur det är i aktiviteten och bekräfta de frågor eller uttryck som barnen använder sig av kan vi se att samtal används som ett verktyg för inkludering och delaktighet i den ovanstående observationen.

I ett demokratiskt deltagarperspektiv ska personalen ta vara på barnens unika egenskaper och låta dem vara den individ de är (Haug, 1998, s. 19; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Tanner, 2009, s. 79-80). Det skulle kunna vara det Milo försöker göra i följande situation:

Observation: Gorillor

Pedagogen Milo sitter på en blå matta med sju barn.

Oden tittar på Luni Oden: "Om du var en jättestor gorilla och bodde i Paris då kunde du lyfta Eiffeltornet." *Milo tittar runt på barnen*

Milo: "Dåsa alla mina gorillor, eller om ni var något annat i leken, då får ni sätta er ner och lyssna"

Pedagogen Milo lyssnar på barnens uttryck och använder sig av det i samtalet för att få barnens uppmärksamhet, något som vi tolkar som ett sätt att inkludera barnen genom verktyget samtal. Att skapa möjligheter för barn att bli inkluderade och delaktiga genom verktyget samtal är något som även Sam lyfte fram som viktigt, enligt vår tolkning av denna intervju:

Jag tror mycket på det att man ska lyfta barn som inte syns genom att ge dem status till exempel i samlingsen. Jag vet att detta barn är otroligt bra på fåglar så jag tänkte att vi kanske kan ta hjälp av hen för att se vilka sorters fåglar som vi fotograferade på utflykten. Att man pratar om barnet när barnet är med tillsammans med de andra barnen också, att man uppmärksammar just det barnet som man känner inte riktigt kommer in i gruppen. Det tror jag är väldigt viktigt. På rätt sätt då förstås. Att vi som pedagoger har en oerhört viktig roll att hjälpa de här som inte får vara med. (Sam)

Här blir en tolkning att Sam använder verktyget samtal för att skapa delaktighet och inkludering genom att prata om barnet på ett sätt som förstärker barnets status. En tolkning är även att verktyget samtal används genom att pedagogen talar direkt till barnet och föreslår att alla barn ska få tillräckligt med utrymme att komma till tals för att bli inkluderade och delaktiga. Ur ett demokratiskt deltagarperspektiv har alla barn rätt att påverka sin situation (Haug, 1998, s. 18;

Tanner, 2009, s. 79-80). Genom att som pedagog vara lyhörd, genom att ställa frågor och svar, uttrycka barnens namn samt genom att ta vara på deras åsikter, tankar och intressen i samspelet ser vi därför samtal som ett verktyg för inkludering och delaktighet.

8.2.5. Kroppsspråk och gester

Kroppsspråk och gester kan användas som ett komplement när samtalet inte räcker till, något som vi uppmärksammade i följande observation:

Observation: Utelek

Pedagogen Charlie genomför en styrd aktivitet med en barngrupp.

Barnen springer. Amal har tårar i ögonen och går åt sidan av gräsmattan. Pedagog Charlie går fram till Amal och kramar hen

Charlie: "Blev du fångad?" *Amal gråter*

Amal: "Nej jag vill inte"

Charlie: "Var det läskigt?" *Charlie kramar om Amal*

Amal: "Ja"

Charlie: "Vill du sitta och titta på?" *Håller armen om Amal*

Amal nickar och Charlie leder barnet till en bänk. Amal slutar gråta och tittar på barnen en stund.

Genom att krama och hålla armen om Amal kan det tolkas som att Charlie gör ett försök att synliggöra och inkludera barnet. När Amal sedan uttrycker att hen inte vill delta i aktiviteten leder Charlie barnet till en bänk för att ge möjligheten till att observera istället, enligt vår tolkning. Därför kan kroppsspråk och gester kallas för ett verktyg då Charlie, i likhet med det demokratiska deltagarperspektivet hittar alternativa sätt att skapa inkludering för det enskilda barnets skull (Haug, 1998, s. 18; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Tanner, 2009, s. 79-80). I följande observation med Milo ser vi ett annat exempel på kroppsspråk och gester som verktyg:

Observation: Barnlek i blåa rummet

Pedagogen Milo är närvarande i en barninitierad lek med fem barn.

Barnen låter högt

Milo: "Schh. Det går bra att vara fem inne här, men funkar det inte får vi göra om. Edmund vill du vara med här?" *Milo tittar på Edmund*

Edmund: "Ja." *Nickar* "Jag vill sitta på stolen här utanför."

Milo: "Ja då får ni bjuda in Edmund i leken."

Barnen pratar med varandra i en hög ton. Milo går fram och tillbaka i rummet med papper och lamineringsplast i händerna. Edmund placerar sin stol utanför rummet, sitter och tittar på de andra barnen. Milo kommer tillbaka till rummet, står stilla en stund och tittar på barnen innan hen går iväg igen. Detta upprepar sig ett antal gånger tills ljudnivån är lägre i rummet

Milo går fram och tillbaka och tittar på barnen, men utan att säga någonting. Det tolkar vi som att Milo använder verktyget kroppsspråk för att titta på hur barnen samtalar i leken och vilka förhandlingar som sker. En tolkning kan även vara att Milo lyssnar på ljudnivån i barnens

samspel för att avgöra om leken går bra eller inte. I intervjun med pedagogen Milo kan kroppsspråk och gester ses som ett verktyg för att skapa inkludering och delaktighet genom att Milo säger såhär: “Det jag kan försöka är ju att kanske ta dem i mitt knä, så att de får tryggheten, så då får de vara hjälpfröken, så att man tar det den vägen och höjer statusen.” Barns sociala position påverkar vad barnet kan lära sig enligt det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18). När Milo pratar om att höja statusen, och se till att barnet blir en hjälpfröken genom att sitta i knäet, kan det tolkas som att Milo använder kroppsspråket som ett sätt att ändra barnets sociala position. Det skulle kunna göra att kroppsspråket blir ett verktyg som kan leda till delaktighet.

Hur barn upplever sig vara delaktig kan också vara svårt när en pedagog planerar en aktivitet som är tänkt att passa alla barn i gruppen, något som stämmer överens med det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18; Tanner, 2009, s. 80). Kim resonerar om den utmaningen på detta sätt:

Ja men asså jag tror [...] det här med att sitta med ändå [...] Då kan hen sitta och studera kanske, jag menar många har ju en lång startsträcka. Även med det här andra barnet. För där var det ju också långa startsträckor. Och där får det ta tid, för hen kanske att göra det de här sakerna [...] Men en kram kanske, ibland ser man det, att de kan behöva det också. (Kim)

Att sitta med och observera vad andra gör i en aktivitet, eller att ge ett barn en kram, kan tolkas som att verktyget kroppsspråk och gester används som ett verktyg för inkludering, då ingen dialog sker i den aktivitet som Kim beskriver. Vi tolkar uttrycket *lång startsträcka* som att några barn behöver längre tid på sig att vilja eller våga delta i en aktivitet. I ett demokratiskt deltagarperspektiv, där varje individ ska få vara den de är, kan det därför tolkas som att Kim anpassar sig efter barns olika förutsättningar att kunna delta i en aktivitet (Haug, 1998, s. 18; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Tanner, 2009, s. 79-80).

8.2.6. Estetiska verktyg

Sång är ett estetiskt verktyg som i följande observation skulle kunna skapa möjlighet till inkludering och delaktighet:

Observation: Sågsamling

Pedagogen Robin genomför en styrd aktivitet med hela barngruppen.

Robin: "Elsa har bamse på tröjan idag!"

Bennie börjar sjunga bamsevisan

Robin: "Den kunde du hela Bennie! Kan du hjälpa oss så sjunger vi den tillsammans?"

Bennie sjunger den igen. Robin och barnen klappar händerna

Robin: "Bra"

Robin låter alla barn välja en varsin sång, de hittar på sånger om de inte har någon färdig ex. Barbiegirl och tio små ormar

Vi tolkar det som att Robin använder sången som ett verktyg för att inkludera och göra barnen delaktiga i aktiviteten genom att lyssna på Bennie som börjar sjunga på bamsevisan. Här ges Bennie utrymme att påverka sin egen situation, något som är viktigt i det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18). De upprepar visan igen så att alla barnen kan vara med och sjunga vilket gör att vi tolkar det som att sången blir ett verktyg i denna observation. Att upprepa visan skulle kunna ge fler barn möjlighet att delta i det sociala samspelet (Nilholm & Göransson, 2014, s. 26).

Att spela forumspel, något som vi tolkar som en gestaltande dramatisering, kan förtydliga ett budskap till barnen och ett arbete kring inkludering och delaktighet kan bli möjligt. Det är en uppfattning vi fått efter att Charlie berättar om forumspel på detta sätt:

Sen har vi forumspel oftast [...] Vi har fått flera incidenter där någon inte vill ta ett äpple från någon som är mörkhyad tex. Det var inte okej för oss. Då försökte vi spela i flera dagar samma forumspel bara för att de ska smälta in att vi, och det här olikheten också, att vi måste belysa: Vi är olika. (Charlie)

När Charlie uttrycker att hen använder forumspel för att synliggöra olikheter tolkar vi det som att estetiska verktyg kan skapa inkludering. Att upprepa forumspelet i flera dagar skulle kunna tolkas som ett sätt att skapa inkludering om barnen tar in saker på olika sätt och i olika takt. I ett demokratiskt deltagarperspektiv ska verksamheten arbeta mot att alla barn ska respektera varandras olikheter (Haug, 1998, s. 18). Det skulle kunna tolkas som att Charlie arbetar mot det i ovanstående exempel.

8.2.7. Bilder

Ett verktyg som upptäcktes under observationen var bilder och att de kunde användas för att skapa inkludering och delaktighet för barn i förskolan. Det visade sig i följande exempel:

Observation: Bilder i samlingen

Pedagogen Robin genomför en styrd aktivitet med hela barngruppen.

Robin: "Vad ska vi göra idag då?" *Robin pekar på schemabilder och barnen svarar i kör vad som ska göras. Robin klappar händerna* Robin: "Asså bra! Vi har bara hållit på med det här i en vecka men vi kan redan det här!" *Barnen tittar på Robin och ler. Robin går iväg och hämtar bilder med olika färger på och med barnens namn på*

Robin: "Vet alla vilka färger ni har? Vet du Dani? Vet du Bennie?"

Robin tittar på och frågar varje barn

I observationen använde sig Robin av bilder som stöd genom att använda schemabilder och gruppbilder i samlingen. Det skulle kunna användas som ett verktyg för att inkludera barnen och göra dem delaktiga. I ett demokratiskt deltagarperspektiv ska gruppen få en gemensam förståelse för något genom att få olika förutsättningar att delta (Haug, 1998, s. 18; Nilholm & Göransson, 2014, s. 26). Genom att Robin visar barnen bilder samtidigt som Robin ställer en fråga eller håller ögonkontakt med barnet skulle en tolkning därför kunna göras att Robin skapar olika möjlighet för barnen att förstå samtalet och bli delaktiga. Robin samtalar även om bilder på följande sätt:

Men alltså vi jobbar ju med bildstöd till exempel och det gör vi ju inte specifikt riktat mot ett barn utan det gör vi med hela barngruppen, det ska vara en naturlig del [...] Vi har jobbat mer med bilder och översättningsappar och vi jobbar mycket med flerspråkighet och att det finns mycket vi kan, alltså vi kan ju inte jättemycket av de här språken men vi kan ju visa att intresse för det och uppmuntra det. (Robin)

Här tolkar vi det som att verktyget främst används i ett flerspråkigt perspektiv när talspråket inte räcker till för att skapa inkludering och delaktighet från det som Robin beskriver. Robin nämner dock att bilder kan användas för alla barn, vilket synliggjordes i observationen. Kim samtalar om bilder på det här sättet: "Nu kör ju vi mycket med bildstöd och det är ju jag lite, jag har ju ett varmt hjärta till det [...] Att börja visa bilder och få in dem i glädje, kan jag tänka mig är bra.". När Kim säger att hen ska *få in barnen i glädje*, blir en tolkning att barnen ska inkluderas på ett lustfyllt sätt, något som enligt det demokratiska deltagarperspektivet är viktigt för att en gemenskap ska utveckla ett gemensamt intresse (Haug, 1998, s. 18). Sedan kan verktyget användas för att lösa konflikter och problem som kan uppstå i lekar, något vi uppfattade av det som Milo säger: "Sen kan man som pedagog att gå in och stanna en stund och känna efter, man kan ha bildstöd, på känslor så att man kan sätta ord på hur det känns och vad som händer.". Milo använder bilder som ett verktyg för att alla ska kunna bli inkluderade i leken

och få ett verktyg för att kunna kommunicera med varandra enligt vår tolkning. Den tolkningen görs genom att Milo säger att det går att sätta ord på hur det känns och vad som hände med bildstöd.

8.2.8. Tecken

Tecken kan användas för att skapa inkludering och delaktighet för barnen i en aktivitet. I följande exempel används tecken som stöd:

Observation: Storsamling

Pedagogerna Milo och Sam genomför en styrd aktivitet med 13 barn. De sjunger sånger och använder teckenspråk för varje sång. Barnen tittar på pedagogerna och gör samma tecken

Sam: "Vet ni vilken mat som serveras idag?" *Gör olika tecken*

Barnen: "Potatis!" "Grönsaker!" "Fisk"

Sam: "Ja precis, fisk och potatis med sås och grönsaker"

I denna observation deltar två pedagoger och använder teckenspråk för att inkludera och skapa delaktighet till alla barnen genom att de gör teckenspråk till varje sång samt att barnen får gissa vilket tecken de gör för att beskriva dagens måltid. Det tolkar vi som att tecken kan användas som ett verktyg för delaktighet och inkludering. Robin reflekterade över tecken på detta sätt i sin intervju:

Det är ju inte så att vi delar upp barnen och jobbar specifikt inriktat bara med det här i en enskild aktivitet utan det här ska ju vara något som genomsyrar allt [...] Vi ska börja arbeta mer med tecken, till en början bara vecko-tecken för att få igång ett intresse, men i slutändan är ju målet att kunna arbeta med tecken till alla, att det ska vara en naturlig del." (Robin)

I ett demokratiskt deltagarperspektiv ska alla barn få rätta förutsättningar från första början att utvecklas i verksamheten och få möjlighet till delaktighet (Haug, 1998, s. 17; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Tanner, 2009, s. 79-80). Robin pratar om att alla barn ska lära sig tecken som en naturlig del i verksamheten, vilket skulle kunna tolkas som att tecken blir ett verktyg för att inkludera alla barn och skapa delaktighet i förskolans verksamhet oavsett förutsättningar och behov. Robin säger att de kommer arbeta mer med tecken när de fått igång ett intresse för tecken hos barnen, enligt vår tolkning. Kim samtalar också om hur ett barn kan förstås, på följande sätt:

Det är ju svårt för man ser ju på det barnet ifall hen förstår eller inte. Då försöker jag liksom gestikulera eller visa med tecken eller med att man går dit till kläderna, eller var det nu är för någonting, så går vi till den saken och berättar så hen får komma in i det svenska talet. (Kim)

Att veta hur andra upplever något är omöjligt enligt det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18; Tanner, 2009, s. 80). Kim säger att man ser om barnet förstår eller inte och Robin uttrycker att fler tecken kommer att introduceras när barnen visat ett intresse för det. Här tolkar vi det som att både Kim och Robin har en annan uppfattning om hur ett barns signaler

kan uppfattas än på det sättet som beskrivs i perspektivet. Skulle pedagogerna och barnen ha en gemensam förståelse skulle tecken som verktyg kunna leda till att barnet blir inkluderad och delaktig i aktiviteten. Om de inte har en gemensam förståelse tolkar vi det ändå som att pedagogerna erbjuder en möjlighet för barnen att bli inkluderade och delaktiga genom tecken som verktyg. Hur barnet upplever det är dock en tolkning som inte är möjlig för oss att göra.

8.2.9. Böcker

Något som inte upptäcktes i observationerna, men som lyftes fram i en intervju, är böcker som ett potentiellt verktyg. Böcker kan också användas för att synliggöra barns intressen, i detta fall barn som hamnar i bakgrunden i lekar och aktiviteter. Böcker skulle därför kunna skapa en möjlighet till inkludering och delaktighet när Charlie reflekterar kring böcker på detta sätt:

Alltså det är lätt, man lyssnar mer på de barn som hörs mer och som tar mycket plats. Vi har gjort såhär att vi har utgått lite från, alltså forskat lite vad dem är intresserade av, hur ska vi lyfta upp dem? [...] Alltså jag, vi, också har lyckats med dem där barnen, de nu visar böcker, hämtar böcker hemifrån och då har vi läst det framför andra kompisar, gåtor vi tar upp det, sånger som de tyckte hemma, vi sjunger det. De vill gärna dela med sig här. Vi har också lyft de barnen. (Charlie)

Vi tolkar det som att böcker används som ett verktyg för att inkludera och skapa delaktighet för de här barnen som hamnar i bakgrunden, genom att de fick hämta böcker hemifrån som de var intresserade av. Charlie nämner att de försökt tagit reda på vad barnen har för intressen och böcker skulle därför kunna vara ett verktyg där barnen kunde lyftas och synliggöras i gruppen. I det demokratiska deltagarperspektivet ses barns intresse som en nödvändig aspekt att ta hänsyn till i barns lärande (Haug, 1998, s. 18). I Charlies samtal om böcker kan det tolkas därför som att hen har en liknande aspekt som i detta perspektiv.

8.2.10. Digitalt verktyg

Digitala verktyg kan skapa en möjlighet för barnen att vara delaktiga i en lek eller aktivitet.

Det är en tolkning vi gjort efter att detta observerades:

Observation: Pusselfoto

Pedagogen Robin deltar i en barninitierad lek med Dani.

Robin: "Wow, bra jobbat tjejer. Ska vi ta kort på det då? Eller det kanske ni vill göra själva?"

Robin tar fram kameran på en Ipad och ger den till Dani. Dani tar en bild på pusslet och ger tillbaka Ipaden till Robin. Robin skriver ut bilden

Robin tar fram en Ipad och erbjuder barnen att självständigt utforska Ipaden, vilket vi tolkar som ett försök att göra barnen delaktiga i händelsen. I denna observation ser vi därför Ipaden som ett digitalt verktyg för inkludering och delaktighet. I det demokratiska deltagarperspektivet

ska barnen utifrån deras egna förutsättningar få möjlighet att påverka sin situation (Haug, 1998, s. 18; Nilholm & Göransson, 2014, s. 26). Vår tolkning av Robins agerande är att hen försöker göra det genom att låta barnen utföra handlingen själva.

När ett barn inte förstår vad som förväntas ske i en lek eller aktivitet, är det inte möjligt för pedagogerna att veta om barnet upplever inkludering eller delaktighet (Haug, 1998, s. 18; Tanner, 2009, s. 80). Verksamheten behöver ständigt problematiseras och ändras beroende på de behov och förutsättningar ett barn har (Haug, 1998, s. 18; Tanner, 2009, s. 80). Utifrån det demokratiska deltagarperspektivet tolkar vi det som att Robin är medveten om detta och använder ett digitalt verktyg för att skapa en förståelse för aktiviteten i följande situation:

Vi skulle ha drama, det var en annan pedagog som ledde och det var en väldigt abstrakt lek [...] Och där hade ju jag inte förberett någonting, och den här dramagruppen var väldigt ny också, jag hade inte sett det här innan, men reaktionen hos det här barnet [...] det var då som jag kände att: Barnet förstår ju inte det här. Då var det bara att kasta sig iväg och hämta plattan och ta fram bilder och så använde jag mig av google translate och översatte och efter det så gick barnet och [...] var superglad och var med och det var ett sånt här otroligt tydligt exempel på vad viktigt det är att finna sig i situationen. (Robin)

I det demokratiska deltagarperspektivet ska alla barn kunna få en gemensam förståelse och känna sig som en del i den sociala gemenskapen (Haug, 1998, s. 18; Nilholm & Göransson, 2014, s. 26). Vi tolkar situationen som att Robin ser att barnet inte deltar och hämtar en Ipad för att översätta beskrivningen av aktiviteten, vilket leder till att barnet blir delaktigt till slut. Det gör att en tolkning skulle kunna vara att en Ipad (Robins uttryck: Platta) kan användas som ett verktyg för inkludering och delaktighet. Digitalt verktyg kan ge stöd till barnen som talar ett annat modersmål än svenska. Charlie resonerar på ett liknande sätt som Robin enligt vår tolkning när hen samtalar om flerspråkighet på följande sätt:

Vi har barn som inte har något sånt alls, svenska språket och ska till exempel börja skolan. I början var de jättesura, ledsna och bångstyriga barn, har ni läst om det? Men vi tänker, vi måste göra någonting [...] Vi lyssnar på det språket, lyssnar på musik också och vi har bibliotek som vi har skapat och där sitter de, väljer det rummet under valstunden då har de med sig ipaden för de vet, ”Vad är det för språk du vill lyssna på? Då väljer de det. (Charlie)

I denna beskrivning som Charlie gör tolkar vi det som att barnen på olika sätt visat en frustration över att inte förstå eller kunna göra sig förstådda i verksamheten på grund av språkförbistringar. Genom att använda en Ipad som Charlie beskriver kan barnen lyssna på musik, lyssna på berättelser eller spela spel på deras modersmål. Det gör att vi tolkar det som att barnen kan inkluderas och bli delaktiga i verksamheten och Ipaden blir ett digitalt verktyg. I ett demokratiskt deltagarperspektiv behöver pedagogen ta hänsyn till barnens olika förutsättningar och behov (Haug, 1998, s. 19; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Nilholm & Göransson, 2014, s. 26; Tanner, 2009, s. 79-80). Det kan tolkas som att Charlie försöker göra det i ovanstående

situation. Dock kan det tolkas som att Charlie anser att det går att göra en subjektiv tolkning av barnens upplevelse kring inkludering och delaktighet, genom att läsa av deras känslomässiga uttryck. Det är något som inte är möjligt att göra fullt ut i ett demokratiskt deltagarperspektiv (Haug, 1998, s. 18; Tanner, 2009, s. 80). Genom att erbjuda olika sätt för barnen att bli delaktiga kan det ändå tolkas som att Charlie garderar sig i det fall den subjektiva tolkningen inte skulle stämma.

8.2.11. Tekniskt verktyg

Tekniskt verktyg upptäcktes i en observation, men det var inget som uttrycktes i någon intervju. Med tekniskt verktyg menar vi i denna observation lampan som pedagogen använder för att skapa skuggfigurer på väggen som barnen får måla av. Då den är en avgörande faktor för att aktiviteten ska kunna genomföras, tolkar vi därför den som ett verktyg för inkludering och delaktighet. Följande observation hade lampan som ett verktyg:

Observation: Skuggfigurer

Pedagogen Sam genomför en styrd aktivitet med fem barn.

Barnen får i tur och ordning ta en varsin sak. De går in i ett mörkt rum och barnen sätter sig på en rad vid ena väggen. En lampa lyser mot en vägg och skapar en kontur av de saker som ställs på pallen genom en skugga

Sam: "Ni ska få ett uppdrag av mig. Ni kommer få rita av skuggan på saken som vi ställer på pallen." *Barnen ritade i tur och ordning av konturen på det föremål som de själva fått välja*

Barnen är inkluderade och delaktiga genom att först få välja ett varsitt föremål som de sedan ska rita av konturen på, enligt vår tolkning. Lampan kan då, genom pedagogens planering, tolkas som ett verktyg för delaktighet och inkludering i denna observation. Barnen ska kunna ta del av det gemensamma lärandet, men utifrån sina individuella förutsättningar i det demokratiska deltagarperspektivet (Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Haug, 1998, s. 20). Genom att alla barn i tur och ordning får prova genomföra aktiviteten, tolkar vi det som att de får ta del av ett gemensamt lärande.

8.2.12. Extern kompetens

Arbetslaget kan tillsammans hitta vägar och verktyg för att inkludera och göra alla barn delaktiga, vilket är en viktig aspekt inom det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18). Ibland kan det dock vara nödvändigt eller möjligt att ta hjälp av extern kompetens från någon som inte vanligtvis deltar i verksamheten, som i följande fall när Milo fick hjälp av en språkutvecklare:

Jag hade ett barn som, vi hade hjälp av en språkutvecklare och så frågade jag ett barn om det var något de saknade med miljön. Barnet sa: ”Ja jag vill ha små bokstäver, för det kan inte jag”. Då var det ju också delaktighet, så jag sa så att jag pratade med språkutvecklaren om att fixa det och så fick vi ett sådant och nu ligger det..och då kan man koppla till att ”ja men du ville ju ha ett sånt så nu har vi fixat ett sånt”. (Milo)

I följande exempel tolkar vi det som att barnet fick en möjlighet att påverka miljöns utformning genom att önska nytt material, i detta fall små bokstäver. Att ge barnen möjlighet att påverka den egna situationen är viktigt inom det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18). Vår tolkning är att eftersom Milo vände sig till deras språkutvecklare för att ta fram lämpligt material så försökte hen vara tillmötesgående för barnets önskan. Vi tolkar det som att Milo såg språkutvecklaren som en möjlighet till inkludering och delaktighet. Det skulle också kunna tolkas som att språkutvecklaren var en nödvändighet för att kunna skapa delaktighet och inkludering. Hade detta varit en nödvändighet skulle det i det demokratiska perspektivet ses som odemokratiskt att ta hjälp av en extern kompetens då verksamheten från första början ska erbjuda barnen förutsättningar för lärande och utveckling (Haug, 1998, s. 17). Vi tolkar det dock som att Milo är den som tar initiativet till att inkludera barnet genom att det är Milo som ställer frågan till barnet. I samråd med språkutvecklaren hittar de sedan nytt material som gör att barnet blir delaktig. Därför ser vi den externa kompetensen som en möjlighet, inte en nödvändighet, i denna situation, och det kan därför bli ett verktyg för inkludering och delaktighet.

Vi har även placerat in vårdnadshavare som en extern kompetens då samarbete med dem kan leda till inkludering hos barnen i förskolan vilket Kim uttrycker på följande sätt: “Sen tror jag också, som jag känner, inkludering är ju också även att man tar in föräldrar med det hela. Inte bara barnen utan med alla som jobbar med barnen.”. I ett demokratiskt deltagarperspektiv ska verksamheten problematiseras i samverkan med varandra (Haug, 1998, s. 18). Samarbete med vårdnadshavare skulle kunna räknas som den samverkan som beskrivs i perspektivet, enligt vår tolkning. Charlie pratar om vårdnadshavare på detta sätt: “Det här med relationer är jätteviktigt [...] Hur ska vi göra att föräldrarna ska ha inflytande och barnen, då inkluderar vi dem också. Vi lyssnar på dem. Vi försöker fånga barnen, liksom föräldrarna. Är föräldrarna trygga är

barnen trygga.” Här kan det tolkas som att relationen mellan barn, personal och vårdnadshavare är viktig för att skapa inkludering och delaktighet då Charlie uttrycker att barnen blir trygga av trygga föräldrar.

8.2.13. Exkludering

Exkludering var en kategori vi från början av denna studie inte hade förväntat oss att upptäcka. Dock upptäcktes två tillfällen där ett eller flera barn blev exkluderade, enligt vår tolkning. Det första exkluderingssituationen såg ut såhär:

Observation: Samtal på mattan

Pedagogen Charlie deltar i en barninitierad lek på en samlingsmatta.

Charlie: “Nej, oj alla barn, nu har jag glömt en sak.” *Tittar på Tore som sitter på andra sidan mattan*

Charlie: “Nu får vi viska, ingen får höra, ingen får höra. Kom.” *Vinkar till Tore på andra sidan mattan. Tore kryper över mattan till pedagogen. Charlie håller upp händerna över munnen och visar att hen ska viska till Tore. *Fler barn kryper närmare*

*Charlie viskar till Tore. Andra barn säger: “Jag vill höra, jag vill höra.”

Charlie: “Ska vi göra det?” *Tittar på Tore och Tore tittar på Charlie.

Tore nickar och pedagogen tar barnets hand och går av mattan och lämnar rummet, de andra barnen sitter själva kvar.

Pedagogen Charlie inkluderar och skapar delaktighet till Tore i denna observation genom att viska något i hans öra och sedan gå iväg med barnet till badrummet. De andra barnen lämnas dock utan bekräftelse eller möjlighet att delta enligt vår tolkning då Charlie inte svarar på barnens uttryck och de får sitta själva kvar. Ur ett demokratiskt deltagarperspektiv ska barngruppen gemensamt kunna delta i en aktivitet och få en gemensam förståelse för något (Haug, 1998, s. 18; Nilholm & Göransson, 2014, s. 26). Trots att Charlie upplevs inkludera och skapa delaktighet för ett barn skulle denna observation kunna ses som motsägelsefull då ett verktyg för att inkludera alla barn uteblev. I nästa exempel sker en uteslutning på ett annat sätt:

Observation: Disco

Pedagogen Kim deltar i en barninitierad lek med två barn.

Loke: “Får jag vara med?”

Zion: “Nej.”

Pedagogen Kim, Zion och Love fortsätter bygga

Kim: “Tycker ni om disco?” *Flera barn svarar samtidigt*

Loke: “Jag gillar disco” *Loke står bakom Kim och viftar på höften och armarna*

Loke: “Disco disco!” *Ingen svarar Loke, Loke går iväg till pedagogen Robin*

I denna observation tolkar vi det som att Loke försöker ta sig in i leken, men blir exkluderad av Zion genom att fråga om hen får vara med, men får ett nej till svar. I ett demokratiskt deltagarperspektiv påverkas barnet av den sociala position som uppstår i den sociala kontexten (Haug, 1998, s. 18). Kim hade kunnat ta hänsyn till detta och stöttat Loke i leken, men vi tolkar det som att Kim inte ser eller hör vad som sker då Loke står bakom pedagogen. Om Kim hade

hört Loke, används inte ett demokratiskt deltagarperspektiv, enligt vår tolkning, eftersom Loke inte får ett svar. Kim visade dock inga gester eller tecken som vi skulle kunna ha tolkat som att hen hörde Loke, vilket gör att vår tolkning blir att Kim inte var medveten om att detta pågick. En tolkning blir därför att Loke lämnar aktiviteten utan att ha blivit inkluderad eller delaktig. Att Loke väljer att gå till Robin i anslutning till händelsen visar att stöd från arbetslaget och gemenskapen skulle kunna vara ett verktyg för alla barns möjlighet till inkludering och delaktighet, något som det demokratiska deltagarperspektivet lyfter fram (Haug, 1998, s. 18).

8.3. Pedagogernas definition av begreppen delaktighet och inkludering

Hur samtliga pedagoger definierar varje enskilt begrepp skiljer sig åt en del, men intervjusvaren visar ändå att det till en större del finns en liknande förståelse, men vilket begrepp som står för vilken definition visade sig vara svårt för några av pedagogerna. Här kommer samtliga pedagogers definition av begreppen:

Jag tycker att de är väldigt svåra att skilja på, jag tycker att de hör ihop med varann [...] Men jag tänker att inkludering handlar om att man får vara med i ett sammanhang, att man inte blir utplockad eller utpekad, att man är en naturlig del av en verksamhet. Delaktighet kanske handlar om att man kan, att man kan delta och vara aktiv och också påverka sin situation[...] Ju mer jag funderar så är det ju egentligen bara den som kan bestämma om en är inkluderad eller inte, asså det är ju mycket känslan i sig själv.. och hur ska jag kunna veta om barnet egentligen känner sig inkluderade?[...] I nuläget känns det ju som att man får lita på sin egen intuition, men det är svårt. Alltså är man på rätt väg eller är man inte? (Robin)

Jag tycker inkluderingsbegreppet är väldigt viktigt [...] Alltid man blandar ihop delaktighet och inkludering, det är jättelätt att man gör det. Att vara delaktig kan vara vem som helst som sitter i en samling eller dom är med i leken, då är dem delaktiga, men att inkludera, dom kanske inte är inkluderande i leken fast dem är delaktiga [...] Att vara delaktig det kan man vara utan att man behöver vara inkluderad. (Charlie)

Dem är lite svåra så, för att de är lite lika. Inkludering är nog för mig att man ska ingå, man ska ge alla barn en möjlighet att ingå i ett större sammanhang, en större grupp. Man ska känna sig som en del av gruppen [...] Delaktighet är ju, barnen ska ha möjlighet att påverka sin vardag, men att vi har ramen. Men inom våran ram så ger man möjligheten att påverka. (Milo)

Jag tror att det här är en jätteviktig fråga för alla. De skiljer sig åt men ändå är de så lika [...] Jag har, känner jag, arbetat med inkludering på en annan förskola med ett autistiskt barn som är en sån grej att komma in i, för mig är det det, att komma in i gruppen som sådan. Att man är ju lika värdefull som alla andra normalfunktionella barn då [...] Ja men alla ska vara delaktiga i ett beslut [...] Och då tänker jag att barnen, de måste ju också få vara delaktig. Vi ska också höra deras röster och försöka ta in dem och lyssna på alla. (Kim)

Inkludering för mig handlar om att välkomna alla barn, oavsett förutsättningar, och låta alla känna att de är en del av ett sammanhang och att alla barn är viktigt och betydelsefullt. Delaktighet handlar för mig också att man får känna att man är en del av ett sammanhang, att barnen känner att mina tankar har betydelse: ”Jag betyder något här.” Så tror jag även vi vuxna vill känna att vi är delar av ett pussel där varje bit är viktig. Att vi lyssnar på varandra och använder alla som en resurs. (Sam)

Robin undrar om det går att veta om barnet känner sig inkluderad och delaktig eller inte. Ur ett demokratiskt deltagarperspektiv är det omöjligt att veta om någon annan känner eller upplever inkludering och delaktighet (Haug, 1998, s. 18). Det gör att en tolkning skulle kunna vara att Robin är medveten om detta och gör en problematisering kring dilemmat. När Kim uttrycker att alla barn är lika värdefulla och ska kunna inkluderas i barngruppen, kan det tolkas som att Kim håller med om det synsätt som finns i det demokratiska deltagarperspektivet om att inget barn ska segregeras från verksamheten (Haug, 1998, s. 18; Nilholm & Göransson, 2014, s. 26). Milo uttrycker att pedagogerna sätter ramen för verksamheten, men att barnen ska kunna påverka vad som sker inom den ramen, enligt vår tolkning. Det gör att även Milo skulle kunna tänkas använda sig av ett demokratiskt deltagarperspektiv (Haug, 1998, s. 18). En tolkning som görs efter att vi intagit ett demokratiskt deltagarperspektiv är att samtliga pedagoger på liknande sätt uttrycker att alla barn ska kunna vara med och delta i verksamheten oavsett förutsättningar och behov. Det gör att en tolkning blir att pedagogerna menar att verksamheten ska anpassas efter barnet och inte tvärtom, vilket är något som även uttrycks i perspektivet (Haug, 1998, s. 18; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34; Nilholm & Göransson, 2014, s.26; Tanner, 2009, s. 79-80).

8.4. Sammanfattande slutanalys - återkoppling till studiens syfte och frågeställningar

I detta avsnitt sammanfattar vi studiens resultat utifrån det syfte och de frågeställningar som studien grundar sig på. Syftet med studien är att synliggöra och tolka hur pedagoger reflekterar och agerar kring barns möjlighet till inkludering och delaktighet i barninitierade lekar och lärarledda aktiviteter på förskolan. Syftet är även att synliggöra verktyg för att skapa delaktighet och inkludering för alla barn oavsett förutsättningar och behov.

Inkluderar och skapar pedagogerna delaktighet för alla barn i barninitierade lekar och lärarledda aktiviteter i förskolans verksamhet? Vilka verktyg använder de sig av?

I majoriteten av observationerna skapar pedagogerna möjligheter för barnen att kunna bli inkluderade och delaktiga. Det som visade sig i observationerna är att flera verktyg används under en och samma lek eller aktivitet. Det finns alltså inte ett specifikt verktyg som fungerar för att inkludera och skapa delaktighet för alla barn, utan ett flertal verktyg behöver användas samtidigt eller efter varandra. I de lärarledda aktiviteterna upptäcktes fler verktyg än i de barninitierade lekarna och det var i de barninitierade lekarna som två exkluderingsstillfällen uppmärksammades.

I observationerna hittade vi följande verktyg:

- Demokratiskt förhållningssätt
- Arbetslag
- Fysisk förändring i miljön
- Samtal
- Kroppsspråk och gester
- Estetiska verktyg
- Bilder
- Tecken
- Digitala verktyg
- Tekniskt verktyg

Hur reflekterar och samtalar pedagoger om alla barns möjlighet till inkludering och delaktighet i barninitierade lekar och lärarledda aktiviteter på förskolan?

I intervjudelen nämndes verktyg som redan upptäckts i observationerna och reflektioner till varför dessa är viktiga att använda. I intervjusvaren upptäcktes även verktyg som inte synliggjordes i observationerna, vilket gör att metodvalet att både göra observationer och intervjuer gav oss en djupare förståelse för hur det går att arbeta kring inkludering och delaktighet. I intervjuerna nämndes följande verktyg:

- Demokratiskt förhållningssätt
- Arbetslag
- Fysisk förändring i miljön
- Samtal
- Kroppsspråk och gester
- Estetiska verktyg
- Bilder
- Tecken
- Böcker
- Digitala verktyg
- Extern kompetens

Stämmer pedagogens reflektioner och samtal kring barns inkludering /delaktighet överens med hur pedagogen agerar i praktiken?

Resultatet visar att om observationerna och intervjuerna förstås ur ett demokratiskt deltagarperspektiv kan det totalt hittas 12 verktyg för inkludering och delaktighet varav 11 olika verktyg nämndes under intervjuerna och 10 olika verktyg upptäcktes i observationerna. Majoriteten av verktygen som nämndes kunde upptäckas i observationerna, vilket gör att pedagogernas samtal och agerande till större del stämmer överens. Det var verktyget böcker och verktyget extern kompetens som inte upptäcktes i de observationer som genomfördes och endast tekniskt verktyg som inte nämndes i intervjuerna.

9. Diskussion

I detta avsnitt kommer diskussioner föras kring vad det redovisade resultatet kan bero på och vilka slutsatser som kan dras efter att jämförelser gjorts med tidigare forskning.

9.1. Inkludering och delaktighet

Forskning har visat att barn kan utveckla en bättre problemlösningsförmåga, social kompetens och bättre hälsa om de får möjlighet till inkludering och delaktighet i förskolan (Melin, 2009, s. 5). Om barnen däremot inte blir inkluderade eller delaktiga kan det senare leda till försämrade resultat i skolan, försämrad hälsa och minskat lust att delta i undervisningen (Jonsdottir, 2007, s. 17, 164; Specialpedagogiska skolmyndigheten, 2017). Flera pedagoger i studien samtalade om att begreppen är viktiga att arbeta med. Vår studie bekräftar därför än en gång att det är viktigt att skapa möjligheter för inkludering och delaktighet för alla barn i förskolan.

9.2. Verktyg som kan skapa inkludering och delaktighet

Majoriteten av forskningen lyfter fram verktyg och strategier för inkludering i skolan, men forskning som handlar om både inkludering och delaktighet eller forskning anpassat för en förskolekontext verkar inte fullt lika studerat (Gustafson & Hjärne, 2015, s. 15; Nilholm & Alm, 2010, refererad i Malmqvist, 2018; Palla, 2011, s. 165). I en del länder räknas barn som inkluderade enbart genom att integreras i verksamheten, något som tidigare forskare varit kritiska mot (Haug, 2016; Nilholm & Alm, 2010, refererad i Malmqvist, 2018). Att använda integrering som verktyg visade sig vara otillräckligt för att skapa inkludering och delaktighet i lekar och aktiviteter i vår studie. När alla barn deltog i en aktivitet tog pedagogerna till sig av ett flertal verktyg samtidigt för att skapa inkludering och delaktighet. En möjlig tolkning som

svarar på varför fler än ett verktyg behöver användas är att verksamheten ständigt behöver anpassas efter barnens unika förutsättningar och behov, något som lyfts fram i det demokratiska deltagarperspektivet (Haug, 1998, s. 18; Lindqvist & Rodell, 2015, s. 34). Pedagogerna som blivit intervjuade samtalar om vikten av att alla barn behöver känna att de får vara med i sammanhanget och känna att de förstår vad som sker i aktiviteterna och lekarna. En pedagog lyfte i intervjun fram ett exempel med ett barn som inte förstod en aktivitet genom verktyget samtal och Ipaden tillämpades som ett verktyg istället. Malmqvist (2018) har sammanfattat Nilholm och Alms (2010) studie och lyft fram sex strategier för att skapa inkludering i skolan. En av strategierna handlar om att alla barn ska få instruktioner som är möjliga att förstå. Resultatet i vår studie visar att tydliga instruktioner för alla barn kan räcka som ett verktyg för inkludering, vilket stämmer överens med den studien (Malmqvist, 2018). Dock upptäcktes specifikt samtal och digitalt verktyg som strategier som kan användas för att inte enbart kunna inkludera barn utan även skapa delaktighet i lekar och aktiviteter, något som skiljer sig från tidigare studier.

Skolinspektionen (2018, s. 4) lyfter fram vikten av att beakta delaktighetsbegreppet ur fler aspekter än ett samtidigt för att inte glömma bort helheten. Varje aspekt kan därför behöva olika verktyg för att uppnås. När en pedagog använde verktyget bilder i en samling skapades möjligheter för barnen att känna flera aspekter av begreppet delaktighet. Detta genom att de visade en lust att delta (engagemang), förstod vad som skulle ske i aktiviteten (samhandling) och kunde delta i gruppen (tillgänglighet) i en och samma aktivitet (Skolinspektionen, 2018, s. 4). Vi upptäckte inte ett verktyg som kunde täcka hela begreppet, vilket gör att vår slutsats blir att flera verktyg behövs för att kunna skapa inkludering och delaktighet i förskolan.

9.3. Demokratiskt förhållningssätt

Att ha ett lyhört och bekräftande förhållningssätt som pedagog påverkar kvaliteten i verksamheten och barnen kan då lättare bli inkluderade och delaktiga (Engdahl, 2014, s. 165). Palla (2011, s. 143-144) upptäckte istället att ett närvarande arbetssätt som pedagog är viktigt för att skapa positiva samspel som bidrar till delaktighet där pedagogen stöttar barnen i leken. Genom att ta hjälp av det demokratiska deltagarperspektivet har vi kunnat sätta ord på vilket förhållningssätt som faktiskt används av pedagogerna för att skapa inkludering och delaktighet i vår studie. Vi kallar det förhållningssättet för ett demokratiskt förhållningssätt. Det är något som inte definierats på samma sätt i tidigare forskning (Engdahl, 2014, s. 165; Palla, 2011, s. 165). Samtliga pedagoger uttryckte i intervjuerna hur viktigt det är att lyssna på vad barnen

säger. En pedagog uttrycker att det går att skapa inkludering och delaktighet genom att lyssna in vad barnen säger och genom att barnen får rösta. En annan pedagog uttrycker att alla barn är lika mycket värda och har rätt att få påverka sin situation. Det gör att vi tolkar det som att de använder ett demokratiskt förhållningssätt i sina reflektioner och tankar om barnen. Personalen i förskolans verksamhet ansvarar för att alla barn ska ges möjlighet till delaktighet och inflytande i verksamheten (Skolverket, 2016, s. 5; Skolverket, 2018, s.16). Vår slutsats är att ett demokratiskt förhållningssätt hos pedagogen kan bidra till att barnen erbjuds möjlighet till delaktighet och inkludering i förskolan.

9.4. Pedagogens kompetens

Skolverkets statistik lyfter fram att barngruppens storlek har minskat de senaste åren (Skolverket, 2017, s .4; Skolverket, 2018). Barnantalet påverkar vilka förutsättningar en pedagog har att skapa möjligheter för inkludering och delaktighet i förskolan (Engdahl, 2014, s. 164; Pramling Samuelsson, Williams & Sheridan, 2015, s. 3). Kompetensen och utbildningen hos pedagogen avgör hur väl barn kan bli inkluderade och delaktiga oavsett barngruppens storlek (Rosenqvist, 2014, s. 59-60). Vi ville ta reda på vilken kompetens pedagogerna har för att skapa möjligheter till inkludering och delaktighet i förskolan. En pedagog nämnde i intervjun att det är viktigt att dela in barngruppen i mindre grupper för att kunna se alla barn och få en lugnare ljudnivå. Indelningar i barngruppen gjordes av samtliga pedagoger på olika sätt i observationerna i denna studie, något vi tolkade som en lösning för att skapa inkludering och delaktighet. En annan tolkning är att det kan vara svårt att hantera ett stort antal barn samtidigt vilket kan bero på en bristande kompetens hos pedagogerna. När pedagogen nämner ljudnivån som ett argument för att göra indelningar kan det istället handla om en organisatorisk faktor som exempelvis arbetsmiljön. Hur förskolan organisatoriskt är strukturerad kan påverka pedagogens förutsättningar för delaktighet och inkludering i förskolan (Engdahl, 2014, s. 164). Den slutsats som vi gör blir därför att barnantalet och pedagogens kompetens påverkar hur väl en pedagog kan skapa möjligheter för barn att bli inkluderade och delaktiga i förskolan. Förskolans organisatoriska förutsättningar påverkar dock pedagogens möjligheter att inkludera och skapa delaktighet för barnen oavsett vilken kompetens pedagogen har.

Inom ett arbetslag kan det skifta i utbildning, erfarenhet och förhållningssätt mellan pedagogerna. Att ha en gemensam förståelse för begrepp som delaktighet och inkludering visade sig vara viktigt för att få ett gemensamt förhållningssätt enligt Skolinspektionens (2018,

s. 45) granskning. Granskningen visade att en gemensam förståelse inte fanns på majoriteten av skolorna (a.a.). Haug (2016) lyfter fram att det är viktigt att ha ett gemensamt förhållningssätt och en god kompetens hos personalen, då inkludering är svårt att tillämpa praktiskt om dessa områden brister (Haug, 2016). Pedagogerna i vår studie visade att det finns en osäkerhet hos några kring vad begreppen inkludering och delaktighet står för och innebär. Pedagogerna lyfte däremot fram vikten av att arbeta i ett arbetslag och att de kan hjälpa varandra att skapa inkludering och delaktighet genom gemensam reflektion. I Rosenqvists (2014, s. 60) studie visade det sig att den sammanlagda kompetensen i ett arbetslag var viktig för att kunna bemöta alla barn i förskolan på ett bra sätt. Sättet pedagogerna i vår studie samtalar om inkludering och delaktighet stämmer överens med tidigare forskning. En slutsats blir därför att det är viktigt att ta vara på den kompetens som finns i arbetslaget för att kunna skapa möjligheter till inkludering och delaktighet i förskolan oavsett pedagogens individuella förståelse för begreppen.

9.5. Pedagogens varierade möjligheter att tillämpa verktyg i aktiviteter och lekar
Arbetslaget på förskolan har ett ansvar att ge bästa möjliga förutsättningar för alla barns möjlighet till utveckling oavsett barnets förutsättningar och behov (Skolverket, 2016, s. 5). Pedagoger behöver vara medvetna kring hur de fördelar ordet och skapar möjligheter för att alla ska kunna komma till tals samt få sina intentioner bekräftade för att kunna ta plats i det sociala samspelet (Williams & Pramling Samuelsson, 2000, s. 291; Engdahl, 2014, s. 164). Att reflektera och dokumentera över vilket arbetssätt som finns i verksamheten kan vara viktigare att fokusera på än var barnet befinner sig i sin utveckling (Palla, 2011, s. 126). En pedagog i vår studie önskade mer tid för planering och reflektion för att hinna förbereda aktiviteter som är anpassade för alla barn. I intervjuerna i vår studie upptäcktes även flest antal verktyg för att skapa inkludering och delaktighet. Det skulle kunna bero på att pedagogerna fick tid och möjlighet att reflektera kring begreppen. En slutsats är därför att fler verktyg används i de lärarledda aktiviteterna jämfört med den barninitierade leken på grund av att pedagogen har mer tid till reflektion och förberedelser.

Ett annat möjligt svar till varför fler verktyg hittades i de lärarledda aktiviteterna än i den barninitierade leken, kan bero på att i den barninitierade leken följer pedagogen barnens initiativ och de pedagogiska ramarna ser annorlunda ut. Pedagogen behöver skapa en balans mellan vilket utrymme och vilken påverkan ett barn kan få och sätta ramar som varken är för snäva eller för vida (Dolk, 2013, s. 239). I leken kan det även vara svårt att hitta en balans

mellan att skapa ett samspel där alla känner att de får påverka sin situation när några barn vill leka ifred och något barn vill vara med (Engdahl, 2014, s. 164-165). Vi upptäckte två exkluderingsstillfällen i observationerna där det visade sig att det kan vara svårt att hinna ta hänsyn till alla barn. Det var många olika barn i aktiviteten som uttryckte åsikter och tankar vilket kan påverka pedagogens möjlighet till att skapa inkludering och delaktighet. I Rosenqvists (2014, s. 59-60) studie ses tidsbristen i förskolans verksamhet som ett problem att fullt ut vara närvarande i leken. Vår slutsats blir därför att färre verktyg används i den barninitierade leken på grund av att pedagogen har mindre tid att reflektera över vad som sker i den spontana leken. En annan slutsats är att pedagogen anpassar de pedagogiska ramarna på ett sätt som ger barnen mer inflytande i den barninitierade leken, vilket gör samspelet mer oförutsägbart. Vilka verktyg som blir lämpligast att använda kan då vara svårt att avgöra. Hur pedagogen bör förhålla sig i den barninitierade leken blir därför en komplicerad utmaning i ett inkluderings- och delaktighetsperspektiv.

9.6. Metoddiskussion

Det är viktigt att uppnå en så hög reliabilitet som möjligt och genomföra studien på ett sätt som skapar ett trovärdigt och tillförlitligt resultat (Kihlström, 2007, s. 164). Resultatet av observationerna och intervjuerna är kontextbundna och kan ha påverkats av exempelvis deltagarnas allmäntillstånd eller verksamhetens organisation. Studien påverkas även oundvikligt av det tolkningsföreträde och tidigare föreställningar som vi har och fullständig objektivitet kommer aldrig att vara möjligt (Kihlström, 2007, s. 34). Det underlättade dock att utgå från förvalda begrepp för att undvika distraktioner i analysen. Att använda en interbedömarreliabilitet där två personer bedömer samma material kan också öka tillförlitligheten i arbetet (Skolverket, 2011, s. 35). I studien valde vi därför att genomföra samtliga moment tillsammans. Vi valde att inte fotografera eller videofilma någon av deltagarna för att inte bryta mot konfidentialitetskravet (Vetenskapsrådet, 2017, s. 40). Gester och kroppsspråk riskerade då att bli upptäckta i observationerna. Anteckningarna distraherade även några barn vilket gjorde att observationerna ibland fick avbrytas för någon utav oss. Därför valde vi att placera oss på olika platser i rummet för att ändå kunna samla in så mycket material som möjligt och få ett så detaljerat sammanhang som möjligt.

Vi upptäckte ingen exkludering i de lärarledda aktiviteterna. Det kan bero på att vi letade efter inkludering och delaktighet, inte exkludering. Detta kan kallas för att ta på sig teoretiska glasögon för att synliggöra vissa aspekter av en observation (Holm, 2007, s. 108). Andra

aspekter synliggjordes därför inte. Detta kan göra att vi missat tillfällen där barn faktiskt blivit exkluderade, men det märktes så pass tydligt i den barninitierade leken att det dokumenterades ändå. I intervjuerna nämndes flest verktyg av alla, något som kan bero på att frågorna var specifikt inriktade på begreppen inkludering och delaktighet. Att ställa frågor som kan ge svar på studiens övergripande frågeställningar är viktigt att tänka på i intervjun (Kihlström, 2007, s. 50). Valet av frågeställningar kan därför ha gjort att pedagogerna fick tiden och möjligheten att djupare reflektera över begreppen. Att både göra observationer och intervjuer gjorde att pedagogernas tankar och agerande kunde jämföras för att hitta verktyg för inkludering och delaktighet i förskolan.

10. Avslutande slutsatser

Syftet med studien var att synliggöra och tolka hur pedagoger agerar och reflekterar kring barns möjlighet till inkludering och delaktighet i barninitierade lekar och lärarledda aktiviteter på förskolan. Syftet var även att synliggöra vilket eller vilka verktyg som används för att skapa inkludering och delaktighet för alla barn oavsett förutsättningar och behov. Tolv verktyg kunde hittas totalt för att skapa inkludering och delaktighet. Endast hälften av verktygen kunde ses i den barninitierade leken, tio verktyg hittades i de lärarledda aktiviteterna och elva nämndes i intervjuerna. Att fler verktyg upptäcktes i lärarledda aktiviteter skulle kunna bero på att pedagogen har hunnit reflektera och planera kring hur barnen ska kunna inkluderas och bli delaktiga. Resultatet kan även bero på att pedagogerna måste fokusera på andra områden än inkludering och delaktighet i den barninitierade leken då barnen har ett större inflytande och samspelet blir mer oförutsägbart. I intervjuerna lyftes de flesta verktygen, något som skulle kunna bero på att pedagogerna fick utrymme och tid att hinna reflektera över vad som krävs för att skapa inkludering och delaktighet i förskolan. Frågorna var dessutom specifikt inriktade på begreppen inkludering och delaktighet.

För att skapa inkludering och delaktighet i förskolan krävs ett demokratiskt förhållningssätt i arbetslaget för att barnen ska kunna påverka verksamheten och samt en gemensam definition av begreppen inkludering och delaktighet. Genom att ta del av den varierade kompetensen som finns i arbetslaget kan en gemensam definition av begreppen göras, vilket kan bidra till de förutsättningar som behövs för att skapa inkludering och delaktighet i förskolan.

11. Förslag på vidare forskning

I denna studie har vi benämnt vilka verktyg som kan användas för både inkludering och delaktighet. Dessa är även anpassade för en förskolekontext istället för en skolkontext. Vi har även förtydligat vilket förhållningssätt som behövs för att en pedagog ska kunna skapa inkludering och delaktighet i lekar och aktiviteter på förskolan. Förhoppningsvis bidrar vårt resultat till en ökad kompetensutveckling kring hur personal på förskolan själva kan arbeta mot målet om alla barns rätt till delaktighet i förskolans verksamhet (Skolverket, 2018, s. 16). Denna studie är dock liten och fler verktyg skulle kunna hittas av andra om en studie genomförs på flera förskolor och under en längre tidsperiod. Ett förslag på vidare forskning skulle kunna vara att synliggöra barns perspektiv på hur de får möjlighet till inkludering och delaktighet i förskolan istället för pedagogers perspektiv. På det sättet skulle förståelsen för begreppen och nya verktyg eventuellt kunna upptäckas.

12. Källförteckning

- Dolk, K. (2013). *Bångstyriga barn. Makt, normer och delaktighet i förskolan*. (Doktorsavhandling, Stockholms universitet, Institutionen för pedagogik och didaktik).
- Engdahl, K. (2014). *Förskolegården - En pedagogisk miljö för barns möten, delaktighet och inflytande*. (Doktorsavhandling, Umeå universitet, Samhällsvetenskapliga fakulteten, Institutionen för tillämpad utbildningsvetenskap, Barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning). Från <http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:703394/FULLTEXT02.pdf>
- Gustafson, K., & Hjärne, E. (2015). Friskolan en frizon för elever i behov av särskilt stöd? Inkludering, olikhet och specialpedagogik för alla. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 20(3-4), s.273-292. Från <http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:894649/FULLTEXT01.pdf>
- Haug, P. (1998). *Pedagogiskt dilemma: Specialundervisning*. Stockholm: Skolverket Liber distribution.
- Haug, P. (2016). Understanding inclusive education: Ideals and reality. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 19(3), s.206–217. Från <https://www.sjdr.se/articles/10.1080/15017419.2016.1224778/>
- Holm, A-S. (2007). Att använda teori som ett redskap i tolkning av observationer. I: J Dimenäs (Red.), *Lära till lärare: att utveckla läraryrket: vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. (s.107-111). Stockholm: Liber AB.
- Jonsdottir, F. (2007). *Barns kamratrelationer i förskolan: Samhörighet, tillhörighet, vänskap, utanförskap*. (Doktorsavhandling, Malmö Universitet, Institutionen för lärarutbildning). Från http://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/4984/Fanny_MUEP_10_maj.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kihlström, S. (2007). Fenomenografi som forskningsansats. I: J Dimenäs (Red.), *Lära till lärare: att utveckla läraryrket: vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. (s.157-174). Stockholm: Liber AB.
- Kihlström, S. (2007). Intervju som redskap. I: J Dimenäs (Red.), *Lära till lärare: att utveckla läraryrket: vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. (s.47-70). Stockholm: Liber AB.
- Kihlström, S. (2007). Observation som redskap. I: J Dimenäs (Red.), *Lära till lärare: att utveckla läraryrket: vetenskapligt förhållningssätt och vetenskaplig metodik*. (s.30-47). Stockholm: Liber AB.
- Lindqvist, G. & Rodell, A. (2015). *Stöd och anpassningar: att organisera särskilda insatser*. Stockholm: Gothia Fortbildning.
- Malmqvist, J. (2018). *Ett inkluderande klassrum? Bara om eleverna anser det!* Hämtad 2018-12-28, från Skolverket, <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/forskning/ett-inkluderande-klassrum-bara-om-eleverna-anser-det>

Melin, E. (2009). *Barns Delaktighet i Förskolan: Definition, Observation och Analys av Delaktighet som Social Process*. Hämtad 2018-12-28, från Handikapp & Habilitering i Stockholms Län, <http://www.publicerat.habilitering.se/sites/pubhab.wklive.net/files/product-files/2009-02-barns-delaktighet-i-forskolan.pdf>

Nilholm, C & Göransson, K. (2014). *Inkluderande undervisning: vad kan man lära sig av forskningen?* Hämtad 2018-12-28, från Specialpedagogiska skolmyndigheten, <https://webbutiken.spsm.se/globalassets/publikationer/filer/inkluderande-undervisning-tillganglig-pdf/>

Palla, L. (2011). *Med blicken på barnet: om olikheter inom förskolan som diskursiv praktik*. (Doktorsavhandling, Högskolan Kristianstad, Sektionen för lärande och miljö).

Pramling Samuelsson, I., Williams, P. & Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Nordic early childhood education research journal*, 9(7), s.1-14. Från <https://journals.hioa.no/index.php/nbf/article/view/1012/1173>

Rosenqvist, A. (2014). *Förskollärares beskrivningar av barngruppsstorlekar i förskolan*. (Licentiatuppsats, Institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande vid Göteborgs universitet). Från https://gupea.ub.gu.se/bitstream/2077/37516/1/gupea_2077_37516_1.pdf

SFS 2010:800. *Skollag*. Hämtad 2019-01-02, från Utbildningsdepartementet, https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/skollag-2010800_sfs-2010-800

Skolinspektionen (2018). *Att skapa förutsättningar för delaktighet i undervisningen*. Hämtad 2018-12-20, från Skolinspektionen, https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2018/delaktighet/delaktighet-i-undervisningen_2018-05-29.pdf

Skolverket (2011). *Kunskapsbedömning i skolan: praxis, begrepp, problem och möjligheter*. Stockholm. Fritzes kundservice. Hämtad 2018-12-30, från Skolverket, <https://kvutis.se/wp-content/uploads/2014/06/pdf2660.pdf>

Skolverket (2016). *Lpfö 98: Läroplan för förskolan*. Stockholm: Wolters Kluwers.

Skolverket (2017). *PM: Barn och personal i förskola hösten 2016*. Enheten för förskole- och grundskolestatistik. Hämtad 2018-12-20, från Skolverket, https://www.skolverket.se/sitevision/proxy/publikationer/svid12_5dfce44715d35a5cdfa2899/55935574/wtpub/ws/skolbok/wpubext/trycksak/Blob/pdf3777.pdf?k=3777

Skolverket (2018). *Förskola: Barn och grupper: Riksnivå*. Hämtad 2018-12-20, från Skolverket, https://siris.skolverket.se/siris/sitevision_doc.getFile?p_id=548148

Skolverket (2018). *Lpfö 18 - Läroplan för förskolan*. Stockholm: Norstedts Juridik kundservice.

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2017). *Delaktighet*. Hämtad 2018-11-19, från Specialpedagogiska skolmyndigheten, <https://www.spsm.se/stod/tillganglighet-delaktighet-och-inkludering/delaktighet/>

Specialpedagogiska skolmyndigheten (2017). *Inkludering*. Hämtad 2018-11-19, från Specialpedagogiska skolmyndigheten, <https://www.spsm.se/stod/tillganglighet-delaktighet-och-inkludering/inkludering/>

Tanner, M. (2009). Från en skola för alla till en skola för varje? *Kapet. Karlstads universitets Pedagogiska Tidskrift*, 5(1) s.75-89. Från <http://kau.diva-portal.org/smash/get/diva2:407189/FULLTEXT01.pdf>

Vetenskapsrådet (2017). *God forskningssed*. Hämtad 2019-01-02, från Vetenskapsrådet, https://www.vr.se/download/18.2412c5311624176023d25b05/1529480532631/God-forskningssed_VR_2017.pdf

Vetenskapsrådet (u.å.) *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtad 2019-01-02, från Codex, <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>

Williams, P. & Pramling Samuelsson, I. (2000). Barns olikheter: En pedagogisk utmaning. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 5(4), s.284-306. Från <https://open.lnu.se/index.php/PFS/article/view/1102/953>

Bilagor

Bilaga 1

HÖGSKOLAN
DALARNA

Informationsbrev/Samtyckesbrev inför studie om: Inkludering och delaktighet - Pedagogers agerande, samtal och förhållningssätt kring barniniterade lekar och lärarledda aktiviteter i förskolan.

Den förskola som ditt/ert barn vistas på kommer vara del av en studie som två studenter kommer genomföra som sitt sista moment i sin förskolläroutbildning på Högskolan Dalarna. Studien handlar om hur pedagoger inkluderar alla barn, oavsett förutsättningar och behov, i lekar och pedagogiskt lärarledda aktiviteter på förskolan. Studiens syfte är att få en djupare förståelse för vilka metoder och verktyg pedagoger använder i verksamheten för att inkludera alla barn i lekar och aktiviteter på förskolan.

Vi har valt detta undersökningsområde då vi efter tidigare erfarenheter och praktikperioder upplevt att det är svårt för pedagoger att hinna uppmärksamma alla barn i förskolan då barngrupperna blir större och större. Läroplanen för förskolan (Skolverket, 2016, s. 5) lyfter fram att arbetslaget har ett ansvar att se till att varje enskilt barn, oavsett förutsättningar och behov, ska ges möjlighet att vara delaktig och känna att de är en tillgång i barngruppen. Vi vill ta reda på om det stämmer.

Du/ni tillfrågas med detta informationsbrev om samtycke för ert barns deltagande i den aktuella studien. Vi har slumpmässigt valt att genomföra studien på denna förskola och det huvudsakliga fokuset kommer hamna på pedagogerna. Vi kommer att samla in studiens material i 1-2 dagar på förskolan. Uppgifterna som studenterna kommer genomföra är främst intervjuer med pedagoger i verksamheten. Det kommer dock genomföras observationer med fokus på pedagogerna som berör barnen då studien handlar om hur pedagogen inkluderar barn i lekar och aktiviteter på förskolan. Barnen kommer därför bli en del av observationen, men de får själva säga ifrån om de inte skulle vilja delta och kommer att tillfrågas vid varje tillfälle om de vill vara delaktiga.

Materialet som kommer samlas in består av studenternas anteckningar på papper under observationerna. Ljudinspelning kommer förekomma, men enbart vid intervjuer med pedagogerna och är därför inget som kommer påverka barnen. Det insamlade materialet

kommer att användas i studien som utbildningssyfte för studenter och pedagoger i förskolans verksamhet. Materialet kommer att avidentifieras, det innebär då att texten inte innehåller namn eller andra uppgifter som möjliggör identifiering av förskola eller det enskilda barnet eller pedagogen. Materialet kommer därför hanteras konfidentiellt och obehörig kommer inte ha tillgång till det insamlade materialet under studiens gång. Så fort studien är färdig kommer materialet som samlats in att förstöras för att ingen obehörig ska kunna ta del av konfidentiell information. Vi har valt att inte filma eller fotografera för att ytterligare skydda individernas identitet.

Studien kommer ges möjlighet att publiceras och användas i annat utbildningssyfte av framtida studenter och forskare. Högskolan Dalarna är personuppgiftsansvarig. Deltagaren i studien har rätt att få veta vilka personuppgifter som behandlas och kan ansöka om ett registerutdrag för att få tillgång till den informationen. Deltagaren har även rätt att få felaktiga uppgifter rättade. Vid frågor om behandlingen av personuppgifter kan du vända dig till Högskolans dataskyddsbud. Studien kommer sedan att finnas tillgänglig för de som har ett intresse för att se studiens resultat. Undersökningen kommer att presenteras i form av en uppsats vid Högskolan Dalarna. Undersökningen är forskningsetiskt granskad av Forskningsetiska nämnden vid Högskolan Dalarna. För att denna studie ska kunna genomföras behövs samtycke från er vårdnadshavare. Därför hoppas vi att du/ni kan tänka dig/er att fylla i formuläret på nästa sida och lämna in till ordinarie personal på förskolan så snart som möjligt då examensarbetet påbörjas v.46. Om formuläret inte lämnas in kommer barnet **inte** att delta i verksamhet där aktiva observationer sker. Ni kan när som helst avbryta ert barns deltagande utan vidare motivering. Vid frågor och funderingar kontakta oss:

Student: Annelie Stenberg

Epost: _____

Tel nr: _____

Ort och Datum: _____

Underskrift: _____

Handledare: _____

Epost: _____

Ort och Datum: _____

Underskrift: _____

Student: Caroline Stor

Epost: _____

Tel nr: _____

Ort och Datum: _____

Underskrift: _____

Verksamhetsföreträdare: _____

Epost: _____

Ort och Datum: _____

Underskrift: _____

Informerat samtycke

Barnets namn: _____

Jag samtycker till att mitt barn, om det själv vill, får observeras i verksamheten

Datum: _____

Underskrift vårdnadshavare 1: _____

Namnförtydligande: _____

Underskrift vårdnadshavare 2: _____

Namnförtydligande: _____

Informationsbrev/Samtyckesbrev inför studie om: Inkludering och delaktighet - Pedagogers agerande, samtal och förhållningssätt kring barniniterade lekar och lärarledda aktiviteter i förskolan.

Den förskola som du arbetar på kommer vara del av en studie som två studenter kommer genomföra som sitt sista moment i sin förskolläraryrkesutbildning på Högskolan Dalarna.

Studien handlar om hur pedagoger inkluderar alla barn, oavsett förutsättningar och behov, i lekar och pedagogiskt lärarledda aktiviteter på förskolan. Studiens syfte är att få en djupare förståelse för vilka metoder och verktyg pedagoger använder i verksamheten för att inkludera alla barn i lekar och aktiviteter på förskolan.

Vi har valt detta undersökningsområde då vi efter tidigare erfarenheter och praktikperioder upplevt att det är svårt för pedagoger att hinna uppmärksamma alla barn i förskolan då barngrupperna blir större och större. Läroplanen för förskolan (Skolverket, 2016, s. 5) lyfter fram att arbetslaget har ett ansvar att se till att varje enskilt barn, oavsett förutsättningar och behov, ska ges möjlighet att vara delaktig och känna att de är en tillgång i barngruppen. Vi vill ta reda på om det stämmer.

Du tillfrågas med detta informationsbrev om samtycke för ert deltagande i den aktuella studien. Vi har slumpmässigt valt att genomföra studien på denna förskola och det huvudsakliga fokuset kommer hamna på pedagogerna. Vi kommer att samla in studiens material i 1-2 dagar på förskolan. Uppgifterna som studenterna kommer genomföra är främst observationer och intervjuer med pedagoger i verksamheten. Observationerna handlar om hur pedagogen inkluderar barn och skapar delaktighet i lekar och aktiviteter på förskolan.

Ni har när som helst rätt att avbryta deltagandet i studien.

Materialet som kommer samlas in består av studenternas anteckningar på papper under observationerna. Ljudinspelning kommer förekomma, men enbart vid intervjuer med pedagogerna. Det underlättar transkriberingen av intervjuvaren och gör den mer tillförlitlig. Det insamlade materialet kommer att användas i studien som utbildningssyfte för studenter och pedagoger i förskolans verksamhet. Materialet kommer att avidentifieras, det innebär då att

texten inte innehåller namn eller andra uppgifter som möjliggör identifiering av förskola eller det enskilda barnet eller pedagogen. Materialet kommer därför hanteras konfidentiellt och obehörig kommer inte ha tillgång till det insamlade materialet under studiens gång. Så fort studien är färdig kommer materialet som samlats in att förstöras för att ingen obehörig ska kunna ta del av konfidentiell information. Vi har valt att inte filma eller fotografera för att ytterligare skydda individernas identitet.

Studien kommer ges möjlighet att publiceras och användas i annat utbildningssyfte av framtida studenter och forskare. Högskolan Dalarna är personuppgiftsansvarig. Deltagaren i studien har rätt att få veta vilka personuppgifter som behandlas och kan ansöka om ett registerutdrag för att få tillgång till den informationen. Deltagaren har även rätt att få felaktiga uppgifter rättade. Vid frågor om behandlingen av personuppgifter kan du vända dig till Högskolans dataskyddsbud. Studien kommer sedan att finnas tillgänglig för de som har ett intresse för att se studiens resultat. Undersökningen kommer att presenteras i form av en uppsats vid Högskolan Dalarna. Undersökningen är forskningsetiskt granskad av Forskningsetiska nämnden vid Högskolan Dalarna.

För att denna studie ska kunna genomföras behövs samtycke från er. Därför vill vi att ni fyller i formuläret på nästa sida och samlar in lapparna/lämnar in det till Annelie eller Caroline så snart som möjligt.

Om formuläret inte lämnas in kommer ni **inte** att delta i verksamhet där intervjuer och aktiva observationer sker. Ni kan när som helst avbryta ert deltagande utan vidare motivering.

Vid frågor och funderingar kontakta oss:

Student: Annelie Stenberg

Student: Caroline Stor

Epost: _____

Epost: _____

Tel nr: _____

Tel nr: _____

Ort och Datum: _____

Ort och Datum: _____

Underskrift: _____

Underskrift: _____

Handledare: _____

Verksamhetsföreträdare: _____

Epost: _____

Epost: _____

Ort och Datum: _____

Ort och Datum: _____

Underskrift: _____

Underskrift: _____

Informerat samtycke

Pedagogens namn: _____

Jag samtycker till att bli intervjuad och observerad i förskolans verksamhet samt även till att intervjun får spelas in med ljudinspelare.

Datum: _____

Namnsteckning: _____

Namnförtydligande: _____

Bilaga 2

Intervjufrågor

1. Vad betyder begreppen inkludering och delaktighet för dig?
2. Kan du beskriva en lek eller aktivitet på förskolan där du/ni arbetat med inkludering?
3. Kan du beskriva en lek eller aktivitet på förskolan där du/ni arbetat med delaktighet?
4. Om ett barn skulle hamna i bakgrunden och inte bli inkluderad i lekar och aktiviteter, hur gör du då? Har du något exempel?
5. Om ett barn skulle hamna i bakgrunden och inte bli delaktig i lekar och aktiviteter, hur gör du då? Har du något exempel?